

مژارا جینۆسایدی د ئەدەبیاتییدا

کۆمکوژیی ئیزیدیان، د رۆمانا چیرۆکا گزیرتەدا یا (یاشار کەمال) وەکو نموونە

م. هاریکار. شمال خمو خضر

سەرۆکایەتی زانکۆی دهۆک، هەریمی

- سەرۆکاتیا زانکۆیی، زانکۆیا دهۆک، هەریما کوردستان - عێراق

Shemal.khudhur@uod.ac

پۆختە

ئەدەبیاتا زارەکی و نەقیسکی، ب تەنێ هێقینێ بابەتین خو، ژ دیاردین جفاکی، حەژیکرنا دلان، دەرویشی و ئالین پۆحی وەرناگرن، بەلکو ژ دەردسەری و ژانین ژيانا مللەتان ژێ وەرەگرن یینکو بووینە پشکەک ژ بیردانکا ئەوان. بۆ هندی خەلک دەردسەریین خو ژ بیرنەکەن ب زانین ئەو دەردسەری ب ریا ئەدەبیاتا زارەکی د بیردانکا خۆدا پاراستینە، هەمان مژار ژ ئەفێ ئەدەبیاتی دەربازی ئەدەبیاتا نەقیسکی (کلاسیکی)، بوو، پاشی ئەدەبیاتا نوو، د ناف ئەدەبیاتا نوودا، رۆمان بوو، سەر بەهر د بەلگەکرن و فەگواستنا تالی و دەردسەریین خەلکید، ل سەر ئەفێ بنەمای ئەفێ فەکولینە ل سەر بەرگن ئیکێ و دووی چوارینەیا رۆمانا چیرۆکا گزیرتە یا (یاشار کەمال) هاتیە کەرن. ژ بەرکو نەقیسەری د کۆکا ئافاکرنا رۆمانا خۆدا، پالپشتی ل سەر دوو تشتا کرێ یا ئیکێ ئەدەبیاتا زارەکی یا گەلین ئەنادول ب گشتی و کوردان ب تایبەتی، یادووێ ئەو دەردسەریین ب سەر ئەو خەلکید هاتین ب گشتی ئیزیدیان ب تایبەتی، کو بووینە پشکەک ژ بیردانکا خەلکی و بۆ وی هاتینە فەگیران. ئەفێ فەکولینە د چارچوونێ ریازا رافائیل لیمکین یا شروقه کاری، بۆ کیشەیین کۆمکوژیی هاتیە پراکتیزە کەرن، دەهەماندەمیدا مە هەولدا یە ل گۆری هەمان ریازی ب تایبەت خالا دووی و سیی ژ ریازا نافیری کو ئەگەرین ئەنجامدانا جینۆسایدی، پێشە چوونا بەهایین کۆمکوژیی و ریک و تەکنیکین وی ب خوقە دگرن، هەبوونا جینۆسایدین ئیزیدیان د چارچوونێ بەرگی ئیکەم و دووهم یی رۆمانا نافیری دیار و پەسەند بکەین.

پەیفین کلیل: جینۆساید، ئەدەبیات رومان، کۆمکوژیی ئیزیدیان.

پېشەكى

ل سەر بىنەمايى ھەز و گىرنگيا فۆلكلورى ۋە گىرانيىن تېدا، ياشار كەمال كەلتورى ھەموو مللەتتەن دەقەرئ (مىزۇپوتاميا) ئىخستىيە پۇمانىن خۇ. واتە ئەو تىشتى ۋ دەقن دەنگىيژان دەردكەفت و ئەو چىرۇكىن ب گۇھى خۇ گۇھلىيويىن يان ئەو ب خۇ دېدەقان بوويە و ب سەرئ ئەۋى ھاتىنە. ژبەر ھىندى ژى پۇمانا نەقىرى د نەقەرۇكا خۇدا ئىكجار زەنگىن بوويە، تېدا دىرۇك، جەنگ، كۆمكۇژى، دەردەسەرى، فۆلكلۇر و كەلتورى مللەتان ژ باۋەرى دانەناسكرنادابونەرىتېن ئۆلى و جفاكى ... تېدا ھاتىنە بەھسكەرن، بېكو پۇمان نامەيا خۇ ياسەرەكى دناقەرۇكىدا وندا بكتە. ياشار كەمال بەھس چ كىرىت كورت يان دىرۇك ب گىرنگى بەھسكەرىيە و ھەموو بابەت رەھەندىن ئەۋان ئىخستىيە خىزمەت ئىكدو بۇ سەر ئىخستىيە گەۋھەر و نامەيا سەرەكى، سەرئەنجام پۇمانەكا تىژى ژ سەرپۇر و سەرھاتى و دەردەسەرى كۆمكۇژىا مللەت و دانەناسكرنا كەلتورى ئەۋان پېشكىشى مە دكتە.

گىرنگيا قەكۆلىنى: گىرنگيا قەكۆلىنى د ئەۋى چەندىدا خۇيا دىت، پۇمان ۋەكو بەلگەيەكا دىرۇكى د كۆمكۇژىن ئىزدىياندا ئەۋىن د سەردەمىن جودادا ب سەر ئەۋاندا ھاتىن بوويە ھىقنى قەكۆلىنەكا ئەكادىمى، دىت ئەف دەرگەھ پېشەخت نەھاتىتە قەكرن.

گىرمانا قەكۆلىنى: گىرمانا قەكۆلىنى ئەۋە، ئايا دىياندايە ئەقان پۇمانىن ياشار كەمال بكتە بەلگە ل سەر ب جىنوسايدكرنا كۆمكۇژىا ئىزدىيان.

ئارمانجا قەكۆلىنى: ئارمانج ژ ئەق قەكۆلىنى ئەۋەكو ئەم ب رىكا پۇمانى بەلگەيىن دىرۇكى ل سەر ئەۋان كۆمكۇژىان بەدەنە دىاركرن يىن كو د سەردەمىن جودا ب سەرئ ئىزدىياندا ھاتىن، ئەقەژى رىكى خۇش دكتەكو قەكۆلىنىن بەرفرەھتر د ھەمان مژار و بورادا ل سەر پۇمانىن جودا بەپنەكرن بۇ دىاركرنا ئەۋان پاستىن دىرۇكىدا پوۋداين. مېتودا قەكۆلىنى: ئەف قەكۆلىن دى ل گۇرى پىازا رافائىل لىمكىن يا شىرۇقەكارى، ھىلكارىا پاستقەكرى بۇ كىشەيىن كۆمكۇژى ھاتىيە ئەنجامدان. واتە تىكستىن پۇمانى ل گۇرى ئەۋان خالىن كو د ھىلكارىا نەقىرىدا ھاتىن ھىنەشۇقەكرن پەسەندكرن.

سەۋرى قەكۆلىنى: بۇ ئەق قەكۆلىنى پۇمانا (چىروكا گىزىتە) يا (ياشار كەمال) بەرگى ئىكى، (بروانە فورات خۇئىناۋىيە) بەرگى دوۋى (ئاۋخواردنەۋە مىروۋلە) ھاتىنە ۋەرگرتن.

پەيكەر و پلانا قەكۆلىنى: ئەف قەكۆلىن ژ : پۇختە پېشەكى و چەند تەۋەران پىكەتتە، كو ئالىي تىورى يى قەكۆلىنى ژ تىگەھى جىنوسايدى و دانەناسكرنا ياشار كەمال چاۋانیا ئافابوۋنا ئەق پۇمانا ئەۋى پىكەھىت، لگەل پراكتىزەكرنى و ل داۋىي ژى گىرنگىزىن ئەنجام، ھاتىنە ب پىزكرن

۱- جىنۇسايد تىگەھ و جۇر:

جىنۇسايد (Genocide) ژ ئالىي زىمانىقە، بۇ ھەر دوو زىمانىن گىكى- لاتىنى دىزىرىت، ژ دوو پەيقان پىكەتتە، پەيقا (Genos) يا گىكى دىۋانیا كەقندا ب پامانا (رەگەز يان نەژاد) يانژى ب ۋەلاتەكى كەسەكى دەيت، پەيقا (Caedere) يا لاتىنى، ب پامانا كۇشتن و ژناقىرن دەيت (نوبىرگەر، ۷۷، ۲۰۱۷). ب لىكدانا ھەردوۋ پەيقان زاراقى (Genocide) يان (ژناقىرنا رەگەزى) دەيتە ھەبوۋىن. د ئافاكرنا تىگەھى جىنۇسايدىدا (رافائىل لىمكىن Raphael Lemkin) خودان پۇل بوويە، ژبەركو نەقىرى ب دىنەمويى سەرەكىن ئەۋان گەنگەشەيا دەيتە ھەژمارتن، يىن كو بوويە بەرەبىياتى رىكەفتا نەھىلان و سزادانا تاۋانىن جىنۇسايدى، ئەۋاكو ل ۹ ي كانوۋنا ئىكى يا سالا

۱۹۴۸ ھاتىيە پەسەندىكى. (لىمكىن) گىنگىيە مەزىن دا زارافى جىنوسايدى ل سەر بىنەمايى ھىندى كۇ زارافەكى لىكىداى و فرەپەھەندە. د پەرتووكا لىمكىن (حكم المحور في اوربا المحتلة) دا تىگەھەئ نوو دايى، پەيىشا (Genos) يا گىرىكى ب پامانا (رەگەز يان كۇم) و پەيىشا (Cide) يا لاتىنى، ب پامانا كۇشتى و ژىناڧىرن دەيىت. پامانا جىنوسايدى ل دەف (لىمكىن) ب تىن دچارچوقى دەزگا يان دەستەھلادارىيەكا كۇمەتتەدا ناھىيەدەيتىن، بەلكو كۇمكوژى د ھىزرا ئەويىدا، ژ پلانەكا دارىتى و چالاكىيىن جودا يىن كۇ وپرانكرنا بىنەمايىن ژيانكرنا جفاكەكى دكەنە ئارمانچ، ئەو چالاكى خۇ د چارچوقى سىياسى، جفاكى، ياسايى، ھىزرى، گىيانى، ئابوورى، ژيان (حيوية) فىسولۇجى، ئۇلى، دەرۋونى و پەۋشى ھەرۋەسا تىشتى گىرداى ساغلىمىي و خوارى و فەخوارى و ژيانا خىزانى چافدىرپا زاروك، ژىدايىكۋون و مرنى ل بەرچاڧ ۋەردىگىت. ئەفە ژبلى شەرەف و كەرامەتا گەلان و پاشەپۇژا ئەۋان ۋەكو جفاكەكى مروڧايەتى و جىھانى (دوكر، ۲۰۱۸، ص ۳۸-۳۹).

لىمكىن ئامازە دايە ھىندى كۇ مەرج نىنە جىۋسايد ژىناڧىرنا ئىكسەر يا گروپەكا دياركرى بت «مەرج نىيە جىنۇسايد كۇشتى و لەناۋىردى دەستەجى و بىگومانى كۇمەلىك قوربانى يىت، بەلكو دەكرىت جىنۇسايد بە ئامرازى زىجىرەپەك كىردەى بەرنامە دارىژراۋەۋە، كە مەبەست لىيان لە ناۋىردى ھەنگاۋ بە ھەنگاۋى ژىرخانى نەتەۋەيى و ئابوورى، زمان و كەلتوورى كۇمەلىكى ديارىكراۋە، ئەنجام بدرىت» (نيوبىرگەر، ۲۰۱۷، ل ۸) ئەفە چەندە د ئەۋى ھىلكارىدا دياردىت ئەۋا لىمكىن ۋەكو رىياز بۇ كۇمكوژىي كىشاي.

- رىياز لىمكىن يا شروڧەكارى، ھىلكارىيا راستقەكرى بۇ كىشەيىن كۇمكوژىي:

۱- بەگراۋەندى دىرۇكى.

۲- ئەگەرەن ئەنجامدانا كۇمكوژىي. توندرەۋيا (ئۇلى و پەگەزى) تەماكارى (دىتەن نەتەۋايەتەيى).

- گورانكارى، قەيرانىن جفاكى و سىياسى.

- ژكەسىرنا ئابوورى (الاستغلال الاقتصادي) (ۋەكو بەندايەتەكرى).

- بەرفرەھيا داگىركارى، يان ھىرش و ب سەرداگرتەن سەربازى.

- ب ئاسان گەھشتى بۇ ئەۋان گروپىن دىنە قوربانى.

- پىشقەچوونا بەھايىن كۇمكوژىي ل دەڧ گروپى ئەنجامدەرى كۇمكوژىي (كەرب ژىقەبۇونا كەسى غەرىب.. ھتە).

۳- پىك و تەكنىكىن كۇمكوژىي.

فىزىكى (لەشى):

- كۇمكوژى و يارىكرى ب لەشى كۇشتيان.

- بىبەھرەكرى ژ پىكىن ژيانكرنى (برىسىكرى، ھىلانا مروڧان ب پۇسى... ھتە. ئەفە پتر د ماۋى دووركىنا ئەۋاندا (تەسفىر) دەيتەكرى.

- بەندايەتى - پووب پووكىنا ئەۋان بۇ مرنى.

فىسولۇجى: (الحيوية):

- ژ ھەڧجوداكرنا خىزانان.

- خەساندىن (الاخصاء).

- ژباربىرنا ژنان .

كەلتوورى:

- ژنافېرن و بېنېكرنا سىمبولېن كەلتوورى (پەرتووك، كارېن ھونەرى و شوېنەۋارېن ئۆلى... ھتد).

- تالانكرن:

-ژنافېرنا سەركردايەتيا رەۋشەنبىرى.

- ژنافېرنا سەنتەرىن كەلتوورى (باژېر، دېر، كەنىسە، قوتابخانە و پەرتووكخانە).

- قەدغەكرنا چالاكېن كەلتوورى و يان نەرىت و شېۋازى جفاكى.

- قەگۈھاستنا زورە مىلى.

- خافكرن و دابەزاندىنا ورەيان.

ئەف ھېلكارىە ل سەر كېشەيىن جىنوسايدى ژ ئالىي (رافائىل لېمكىن)قە ھاتىيە كېشان، پېناسايە كا ھوور و كوورە د دانەناسكرنا كۆمكۆيىدا و ھەموو ھورگلى جۆر و تەكنىكىن جىنوسايدىكرنا گروپان، بگرە ژ جىنوسايدا فېزىكى (بەدەنى) Phisical Genocide جىنوسايدا بايلوژى Biological Genocide جىنوسايدا ئابوورى Economical Genocide تىدا دھىتە دىت، ھەر ل سەر بىنەمايى ئەفئى ھېلكارى و پېناسەكرنا رافائىل لېمكىن، بوويە بىنەكوك بو پېناسەكرنا كۆمكۆيى، ئەۋاكو ژ ئالىي رېكخراۋا نەتەۋەيىن ئىكگرى د رېكەفتنا نەھىلان و سزادانا تاۋانىن جىنوسايدى ل ۹ ى كانوونا ئىكى يا سالا ۱۹۴۸ھلاتىيە پەسەندكرن (بىئەرە: ماددى دووى ۲ ژ رېككەفتناما قەدەغەكرن و سزادانا تاۋانا جىنوسايدى، (۹ئ كانوونا ئىكى ۱۹۴۸). ھەر ئىك ژ ئەۋان جورېن نافېرى يىن جىنوسايدى، ھندەك ژ ئەۋان بەندا ب خوقە دكرن، يىن د رېكەفتنا نافېرىدا ھاتىن (بىئەرە، ھەمان ژىدەر). د جىنوسايدا كەلتوورىدا Cultural Genocide ئەۋاكو د رېكەفتنا نەھىلان و سزادانا تاۋانىن جىنوسايدى ل ۹ ى كانوونا ئىكى يا سالا ۱۹۴۸ئامازە پىن نەھاتىيەكرن، و ژ ئالىي كۆمەلا گشتى يا نەتەۋىن ئىكگرىقە ھاتىيەپەرەتكرن كو ل گۆرى بوچوونا كۆمەلا نافېرى، مەرەما سەرەكى يا فان رېككەفتنان پاراستنا ئالىي فېزىكىي (جەستەيى) يى گرۇپانە نەك يا كەلتوورى وان. (طاھر، ۲۰۱۵، ل ۴۲). ل خالا سىيى يا ھېلكارىا رافائىل لېمكىن (رېك و تەكنىكىن ئەفئى جىنوسايدىكرن) ب روونى ئامازە دايە جىنوسايدا كەلتوورى، بو زانىن ئەگەر جوداھيا كەلتووران ئەۋا خو دباۋەرى و ھزر و نەرىتىن جودادا دىبىت بھىتە پاراساتن، بېگومان د ئەۋى پاراستنىدا دى رېز ل كەرامەتا مروقان ھىتەگرتن و دى بىتە ئەگەر گروپىن جودا خو دمافى ژيانكرنىدا يەكسان بىبن، دى رېك ل ئەۋان بەھانەيىن كەلتوورى ھىتەگرتن يىن كو پترىا جىنوسايدىن د دىروكىدا ل سەر بىنەمايى وئ ھاتىنە ئەنجامدان.

۲- كرىارا جىنوسايدى ۋەكو پشكەك ژ مىراتى مروقان:

دىروك يا پەرە ژ تاۋانىن كۆمكۆيى، بەلى ھەموو كۆمكۆيا بەھرا خو ژ دىروكى ۋەرنەگرتىيە. ئەۋ كۆمكۆي و قەسابخانەيىن مروقان ل بەرامبەر ئىكدوۋ ئەنجامداين، مە زانىارى ل سەر ھندەك ژ ئەۋان كۆمكۆيا ھەنە و ھندەكا ژى كىم، ھندكىن دن ھاتىنە ژىبىركن و ل ھىفيا ھندىيە پۆژەكى دياربىن (محمود، ۲۰۱۹، ص ۳۸). ئەگەر كۆمكۆي پشكەك بت ژ مىراتى مروقى. واتە ھەبوون ئەۋى د دىروكىدا و دووبارەبوونا ئەۋى د پاشەرۋىدا تىشتەكى قەبرە. (جىن گودال) دىيژت: «ب تنى مروقە د شىت ب كارېن ھوقانە رابت. ژبەركو ئەۋ خودان ھزرە و ب ھزرا خو دشىت ب زانت پامانا ئىشش و ھەستكرنا ئىشا قوربانى چىيە. ھەرۋەسا خوشيا ئەۋى يان نەدانان گرنكىي ب ئىشا كەسىن دن. » (دوكر، ۲۰۱۸، ص ۵۳). ھەر نافېرى ب قەكۆلىنا خو گەھىتە ئەۋى

باۋەرىيى كۆ « كۆمكۆزى د بەرىدا و نوكة زى پارچه كەيە ژ مىراتى مە يى مروفى و بەرى مروفى زى ب مليونىن سالا » (دوكر، ۲۰۱۸، ص ۳۵). واتە مروف مىراتگىر سۆشتى گياندارىن بەرى خۆيە، ئەف سىفاتىن ئىرۆ ئەم ل نك مروفى دىيىن د ۋەرگرتىنە. (دوكر، ۲۰۱۸، ص ۴۱ - ۵۷). مروف ھاتىنە گۇھارتىن و ئىدى ب مەبەست ئىكدوو دكوژن، ئەگەر پالدىرىن ئەنجامدان ئەوان كۆمكۆزىا ژ ھەف د جودانە. « مروفەكان بەجورىك گوراۋن ئاۋەزمان تواناى تىگەيشتى ئەو دوخەى نىيە، بوون بە رەگەزىكى تر لە مروف مروفەكان بەھوشىيارىيەۋە، بەمەبەست يەكتەر دەكوژن » (رەھىم، ۲۰۲۱، ل ۴۵).

ب درىژيا ھەبوونا مروفابەتتى كۆمكۆزى ھەبوۋىنە، بەلى رادى ھەبوونا ئەۋى ژ چەرخەكى بۇ چەرخەكى دن جودايە. (محمود، ۲۰۱۹. طاھر، ۲۰۱۵، دوكر، ۲۰۱۸). ل دىف فەكۆلەرئ ئەمىرىكى (پ. ج. پمىل) ئەو كىدارىن دچنە خانەيا دىمۆسايدىدا (Democide) دناقبەينا سالا ۱۹۰۰ - ۱۹۸۷ز، ۱۶۹مليون كەس سىن سفىل ژ ناچۋوۋىنە، خۆ ئەگەر كەس سىن سەربازى زى بچنە سەر دى ژ شيائىن تىگەھشتىن دەرەكەفىت. ھەرۋەسا ل دىف خەملاندنەكا بژاردە يا (پومىل) بۇ تەقاي قوربانىيىن سەدەئ بىستى (دناف ئەواندا دوماھى كۆمكۆزىيىن دەھەكىن سەدئ بىستى ل پەۋەندا و يوگسلافيە و تىمورى پۆژھەلات و جەيىن دن) ژمارە كوشتىا بۇ ۱۷۴مليون بلىندبوۋىە (نىويېرگەر، ۲۰۱۷، ل ۱۱). (ئىرىك ھوبزباۋم) د پەرتوكا (سەردەمى توندېرۋىا سەدەئ بىستى يى كورت ۱۹۱۴ - ۱۹۹۱). دىيژت: « دىشەرىن نودا ھەمو ھاۋەلاتى دكەفە تىدا و ئەوان بخۆ دكىشت. ئەف شەرە ۋەدكەن ھەمو ئابوۋرى ب كەفە خەمەتا چىكرنا چەكى بۇ ھندئ ئەو چەك ب بېرىن مەزن بھىتە ب كارئىنان. شەرىن سالا ۱۹۱۴ و پىھەل شەرىن سەرتاسەرى يان ب كومبوون (حروباً جماعىه) بەرىتانيا د شەرى ئىكى يى جىھانىدا ۱۲،۵% ژ زەلامىن ئەۋى ژ ھىزىن شەركەر بوۋىنە، ئەلمانىا ۱۵،۴% و فەرنسا ۱۷% ئ. د ئەقان شەراندە ھند بەرھەم ھاتىنە ژناقىرن و ب كارئىنان، د شيائىن ئەقى دىرۆكىدا نىنە ھىزا ھندئ بكت شەر چاۋا ھاتىيەكرن، گوتنا ئەلمانى (شەرى كەلپەلا - العتاد) ژ ۋەسفرنا ئەوان شەرىن غەرىب يىن د ناقبەينا سالا ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ ھاتىنە ئەنجامدان ھاتىيە گوتن (ھوبزباۋم، ۲۰۱۱، ص ۱۰۰ - ۱۰۱).

۳- كۆمكۆزى د ئەدەبىياتىدا:

ئەدەبىيات ماددى خۆ يى خاف ژ بوۋىەر و ئەقرازى و نشىقىيىن ژيانى ۋەردىگرت، ھەلبەت د بوۋىەراندە ھەم سەبىكارىن بوۋىەرەن ھەنە و ھەم زى كەس سىن دىنە قوربانىيىن ئەوان بوۋىەرەن. ھندەك ژ ئەوان بوۋىەرەن ھند دىمەزن ۋەكو جىنۆسايدىكرنى كو د بىردانكا خەلكىدا دىمىن و ژى ناچن، د دىرۆكىدا ئەو بوۋىەر پشكا شىرى ۋەردىگرن، د ھەمان دەمىدا دىنە پشكەك ژ ئاكارنا ئەدەبىياتا يا زارەكى يا گەلان، ب دەھان سەرھاتى، چىروك و ستران ل سەر ئەوان بوۋىەرەن دھىنەفەھاندن ب رىيا ئەدەبىياتا زارەكى ژبەرەبابا دھىنە فەگۇھاستن (ھىرورى ۲۰۰۱، ھەمان ئەگەر كۆمەكا ئەگەرىن دى مىنا قەدەغەكرنا زمانى و نەبوونا دلىقا خواندنى، سۆشتى ژيانى ژيانكرنى و ھەبوونا خەۋەزايى جوان توبوگرافىا كوردستانى بوۋىنە ئەگەرئ زەنگىيا ئەدەبىياتا زارەكى يا كوردان، ئەفە ژبلى كوردان ب خۆ خەزەكا رادەبەردەر ل سەر ھەيە. ل سەر نەبوونا دلىقا خواندنى ب زمانى زكماك و قەدەغەكرنا زمانى خومالى كو بوۋىەر ئەگەرەكى زەنگىيكرنا ئەقى ئەدەبىياتى. (باسل نىكتن) دىيژت: « دەمى مروف ل سەر فۆلكلورى كوردى دەست دەتە فەكولىنى، زەنگىيا ئەۋى مروفى حىيەتى دكەت، فۆلكلورىكى پىگەھشتى و بەرەفرەھە، ئەف بەرەلەقيا فۆلكلورى ب ئەقى رەنگى ۋەسا بەرچاف د ناڤ خەلكىدا ئامازەيە

ب نەخوئىندەۋارىيەكا تەمام دىناق ئەقى مىللەتيدا كو نەشيا ب زمانى دايكى بخوينت و بنقىست» (نىكتن، ۲۰۱۲، ص ۳۹۸). ل سەر ھەمان پرسى، ياشار كەمال د گوتارا خو يا ۋەرگرتنا خەلاتى ئاشتى ئەۋا كو ل رىكەفتى ۱۹۹۷/۱۰/۱۹ ل باژىرى فرانكفورتى ئەلمانىا ھاتىيە سازكرن د بىژت: « حەفتا سالە خوئىدن و نوسىنيان لە كورد قەدەخە كىردوۋە، كورد ناچاربوون پەر بە ئەدەبىياتى زارەكى بدەن، لەۋ بواردەدا داستان ، ستران، شىۋەننامە و چىرۆكى گەۋرەيان داھىناۋە ئەدەبىياتىكى زۆر دەۋلەمەندى گەلېرىيان ئافراندوۋە ھىزى ۋەشەيان لە ئەدەبىياتى زارەكىدا تاقىكردوۋەتەۋە» (رەھىم، ۲۰۱۵، ل ۳۳-۳۴). ھەر ل سەر پۆلى فۆلكلور د ئاڧاكىرنا ئەدەبىياتا گەلاندا و دىناق ئەۋاندا يا كوردان. (مارف خەزىنەدار) دىژت: « زۆربەى ھەرە زۆرى يەكەمىن بەرھەمى كلاسكى نەتەۋەكان و گەلى لە شاكارە ئەدەبىيەكانىان سەرچاۋەى يەكەمىان ئەدەبى فۆلكلورى بوۋە، شاكارى ئەدەبى كوردى (مەم و زىن) ى ئەحمەدى خانى ئىلھامى لە (مەمى ئالان) ى فۆلكلورى خەلكى كورد ۋەرگرتوۋە» (مارف، ۲۰۱۰، ب ۱، ل ۱۷۹).

د ئەدەبىياتا زارەكى يا كورداندا ھەر تىشت ھاتىيە بەھسكەن، ئىك ژ ئەۋان بابەتان ئەۋ كۆمكوژى و دەردەسەرىنە يىن د ئالىي نەتەۋەيى و ئۆلىدا، ب سەرى كوردان ھاتىن. « د دامەزراندنا كومارا توركىا ھەيا نوکە رېڧەبەرىن توركىا چ دەمى نەخواستنە كۆ راستىا كوردان قەبول بکەن، ھەرگاف كورد دكوشتى كوچبەر دكرن و دگوتن كو كورد نەماينە يىن ماين ژى توركىن چىانە» (تاجر، ۲۰۰۹، ل ۸). د ئالىي ئۆلىدا كوردىن نە موسلمان د ئەۋان كۆمكوژياندا خودان دوو بەھر بوۋىنە بەھرەكا كوردبوونى كەلتوور و زمانى خو، بەھرەك يا بېروباۋەرىن خو. بەلگە ژى ل سەر قى گوتى د گەلەك ستراندا بەھس ل پرودانىن دىرۆكى يىن كوردان و ئەۋان دەردەسەرى و كۆمكوژيا دكەن، ئەۋىن ب سەر ئەۋاندا ھاتىن بۆ مۇونە سترانا سترانا سەيىد خان، سترانا ابراھىم پاشاي مىلى، سترانا شىخ مىرزا ئاقونسى، سترانا فەرىق عومر ۋەھبى پاشا. شىخ سەيىد پىران و نەۋالا زىلا و ئاگرى داغ (بۆ زانىارن زىدەتر ل سەر ئەۋان روودانىن دىرۆكى و كۆمكوژىن كوردان يىن ستران پى ھاتىنەگوتن گوتن، (بىئەر: ھوروى، ۲۰۰۴، شىنگالى، ۲۰۱۱، ب ۱ - ۲. جەلىل، ۱۹۷۷.)). بابەتىن د ئەدەبىياتا زارەكىيا كورداندا ھاتىن، بوۋىنە چافكانىەك بۆ ياشار كەمال بۆ ئاڧاكىرنا بەرھەمىن خو و مفاى ژى ۋەرگىت، ھەر ل سەر قەگىرانا رودانىن دىرۆكى د سترانىدا، ياشار كەمال دىژت: « يەكەمجار باسى سەرھەلدىنى كوردەكانم لە مىانى لاۋك و داستاكانىەۋە بىست ئەۋ كات مىرى كورد گولپخان بەگى مامى باۋكىمى بە خىزانەۋە بۆ لاي ئىمە دوورخراۋوۋە. ھوكارى ئەۋەشىم بۆ دەرکەتبوو پىاۋى ئانى كىرد شىخ سەيىد پاپەرىبوو و لەدژى سوپاى تورك كەۋتبوو شەرەۋە و دورابوو، دەرگىژ و شاعىرى مىرنشنىش لەگەل ھاتبوو. شەۋ تا بەيانى داستان و لاۋكى سەبارەت بەرپاردو و تىكشكان لە شەردا دەگوت» (باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۱۰۸).

د ئەدەبىياتا نقىسكىدا، دەمى بوۋىرەكا مەزن ب سەر گەلەكى دىاركىدا دەيت، ب تايبەت ئەگەر ئەۋ بوۋىرە كۆمكوژى بت، ھورگىلىن ئەۋى كۆمكوژى خەم و دەردەسەرىن مەزن ل پى خو دەيتىن، دىنە پشكەك ژ بىردانكا خەلكى، چاۋا خەلكى ب پىيا ئەدەبىياتا زارەكى شىايە پاراستنى ل سەر ئەۋا بوۋىرەكان بکەت، ھوسا ئەدەبىياتا نقىسكى ژى ب تايبەت پۆمانى ب ھوورى بەھس ل ئەۋان دەردەسەريان دكەت، يىن ژ ئەنجامى كۆمكوژى ب سەر خەلكىدا ھاتىن، ئەقە د پىتيا پۆمانىن گەلاندا دەيتە دىتن بۆ مۇونە جىنۆسايدا جوھيان ئەۋا ب ھولوكوست دەيتە ناسكەن، بوۋىرە بەرەبىيات بۆ ئاڧاكىرنا ھوۋرە روودانىن ئەۋى دىناق د چەندىن پۆمانادا و جىنۆسايدا ئەرمەنيا ژى ب ھەمان شىۋە. ھەرۋەسا د ئەدەبىياتا كلاسكى يونانىدا (شانۆ) ژ ئالىي

كەسائىن جوداقە ئەۋ دەردەسەر دەتنە بەھسكەرن، يىن كۆ دۇيانىدا ھەين ب تايەت ژئالىي (يوربىدس) قە ئافىرى پرودانىن ژيانى ب پەنگەكى كەتۋارى پىشكىش دكەرن، نەك چاۋا پىندىيە د ۋەسابن، ئەقە ئەۋى ژ ھەقلىن ئەۋى (ئىسخىلوس و سوفلوكلېس) جودا دكەت (ھند فائز ال مجىد، ۲۰۲۱، ص ۱۴۸). د پۇمانىن عەرەبىدا ژى بەھس ل قوربانى تاۋانكار كۆمكۆزىي ھاتىە كەرن (نادىة غضبان محمد، ۲۰۲۱).

كورد ب گشتى و ئىزدى ب تايەت، د درىژيا دىرۆكىدا راستى كۆمكۆزىي جودا بوۋىنە، د ئاخا ئەۋاندا ژيان لىھاتىيە ھەرامكەرن و قەدەغە كەرن، د ئاخا ئەۋاندا شەر كۆشت و ب سەردا ھاتىنە، بۇ پراۋەستاندن و قەبۇلنە كەرن ئەۋى سەمى، كوردان بەرھەقانى و شورەشپىن كەرن، بەلى د ئەۋان بەرھەقانىكەرن و شورەشاند، دوۋبارە توۋشى شەكەستەن دەردەسەرى و كۆشت گەرن و پراگوستىن سىدارەدانا سەركەردىن خۇ بوۋىنە. « دماۋى سالا ۱۹۲۰ - ۱۹۴۵ سەرھەلدەن مەزەن ل توركيا پەيداۋون دئەقى ماۋىدا ب بى پەھمى ھەۋەيىن قەگۋەستنا ھەۋەلاتىيىن كورد ژ ناۋچەيىن ئەۋان دەستپىكەرن و ۋەنەكە كەسپىن بىانى دەربازى ناۋچەيىن كوردى بىن، ھەتا سالا ۱۹۶۵ ئ و د ئەقى ماۋەيدا چ دانپىدان ب ھەبۇونا كوردان نەھاتە كەرن » (جالدىان، ۲۰۰۷، ص ۲۴). واتە راپەرىنپىن كوردان ئىك ل پى ئىكى ژ ئافىرىنە. « راپەرىنە يەك لە دۋا يەكەكانى كوردى باكوور: ۱۹۲۵، ۱۹۲۸، ۱۹۳۰، ۱۹۳۶، قىركەرنى دەرسىمىيەكان سالى ۱۹۳۷، راپەرىنەكەى قوچگىرى سەرھەلدانى ۱۹۴۱، ۱۹۴۲، بەخۋىن و ئاگر دامركىزانەۋە و كورد كەۋتە ژىر گۇشارىكى بى سنوۋرەۋە لە پراگوزانى بە كۆمەل و قەدەغە كەرنى زمانى دايك » (ئىسماعىل، ۲۰۱۶، ل ۹۰). ب ھەمۇ پەنگا ھاشايەتە ژ ھەبۇونا كوردان دھىتە كەرن، يى بى بەھەرە ژ زمان و پەيرەۋكەرن دابونەرىت و كەلتوۋرى خۇ، د ياساين ۋەلاتى توركىادا ژى مافى ھەۋەلاتبوۋنى ۋەكە كورد نەدايى بەلكو ھەمۇ ب تورك ھەژمارتىنە، ھەروەسا دەربەدەركەرن ئەۋان ژ دەقەرىن ئەۋان يىن پەسەن ب مەرەما جىنۆسايدكەرن كەلتوۋرى، ئەقە و ژبلى كۆشتن و قىر و فەرمانىن بە سەر ئەۋاندا ھاتىن، ب ئەگەرە داخۋازكەرن مافى ھەۋەلاتىبوۋن ناسنامى. (گول، ۲۰۰۷، ل ۷۴ - ۱۲۸. سەججەدى، ۲۰۱۳، مونزور چەم، ۲۰۱۳).

ژخو خوراگرىيىن ئىزدىيان ئەۋان كۆمكۆزىيىن ل سەر بىنەمايى جوداھيا ئۆلى و بىرپاۋەرىيان ب سەردا ھاتىن ئىكجار دزۆرن، ئەگەر پىشكەكا مەزەن ژ كوردان ب موسلمانبوۋنا خۇ ژى ژ كۆمكۆزىيىن سەردەستان قورتال نەبىن، بىگومان ئىزدى ب مانا باۋەرى و كەلتوۋرى خۇ ژى قورتال نەبوۋىنە، ل جەئى بەھەرەكە دى ب دوۋ بەھران كەقتىنە بەر ئەۋان كۆمكۆزىيان (الدملوجى، ۲۰۱۰، شىخ اوصمان و صدېق، ۲۰۱۹. شمو و زىان، ۲۰۰۹، ختارى، ۲۰۱۰، الجزىرى، ۲۰۱۹، ص ۸۹. خدىدە ۲۰۱۵، فرىدون، ۲۰۱۵). ئەق دەردەسەرى بوۋىنە بابەت بۇ پۇمانا كوردى، يانژى بىژىن بۇ كەس كوردى كۆ ب زمانەكە دى باشتەرزانت بنقىست، ۋەكو ياشار كەمال، ئافىرى بەھس ل ئەۋان دەردەسەرىيىن كوردان ب گشتى و يىن ئىزدىيان ب تايەتە دكەت، دھەمان دەمىدا بەھس ل ئەۋان خۇراگرى و بەرھەقانىكەرن ئەۋان دكەت يىن ژبۇ مانا خۇ ئەنجامداين. ھەروەسا پۇمانا حاجى جندى (الصرخة) كۆ پۇمانەكا دىروككىيە ئەۋرى ل سەر كۆمكۆيىن ئىزدىيان د ۋەختى دەۋلەتا عوسمانىدادكەت (جندى، ۲۰۱۶). دىسان جىنۆسايدا ل چەرخى ۲۱ ئ ئەۋا ل رىكەفتى ۲۰۱۴/۸/۳ ب سەر ئىزدىيانادا ھاتى، ئەق كۆمكۆزى ۋەكو كۆمكۆزىيىن دى دىناڭ بىردانكا ئىزدىيان زىدەبوۋ، بەلى ئەقى جارى پاراستنا ئەۋى دىرۆك و بىردانكى نە ب تنى ب رىيا ئەدەبىياتا زارەكى بوۋ، بەلكو ب نقىسىنا پۇمان و چىرۆكا و سەرھاتيا بوۋ. پىريا ئەۋان بەرھەما پالپشتيا خۇ ل سەر بىردانكا خەلكى و دىتنا دىمەنىن ئەۋان دەردەسەرىا كرىە، بۇ ئمۇنە پۇمانا (شمىدىن) يا نقىسەر راسم القاسم، پۇمانا (الكافرة) يا نقىسەر على بەدر و چىرۆك و سەرھاتيا (دواھەمىن كچ) يا ناديا موراود و

(لەيلا و شەفین ب ئازار) یا نقيسەر خالد تعلقو قائیدی..... هتد

٤- ياشار كەمال :

نافى ئەوى يى دورست (كەمال سادق گوڤكچەلى)ە، هەلبژاردنا ئەفى ناسنافى ژبەر ئەگەرین ئەولەهى بوويه، قيايه ب ريك ئەفى نافي خو ژ چافديريا پوليسان ب پاريزت و بۆ هندی ژ كاری نههيتە دەريخست. ژبەرکو پيشوخت ب ئەگەرین سياسی و هزری هاتبوو زيندانكرن. « كاتيک له جمهوريهت وەرگيرام شەشە هەوت مانگ بوو له گرتووخانه دەرچوو بووم. هەموو پۆژنامەکانیش بەسەرھاتی دەستگیرکردنی میان بەزید پێوەنان قەبەکردنەو بەلاوکردبوو. ئەو کاتە ناوم (كەمال سادق گوڤكچەلى) بوو عابدين دینو گوتی: « بەم ناوہ ناتوانیت تەنانەت مانگیکیش له پۆژنامە مینیتەو هەر ئەوئەندە پۆلیس پیت بزانی، له پۆژنامە بەدەرکردنت دەدات » لەویدا ناوم بوو بە ياشار كەمال» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ١٠١). نافیری ل سەر دەنگوباسین ژيانا پۆژانە و بیکاری و پوسیدەبوونا باژیری ... دنقیسی ئیک ژ ئەوان نفسینین وی کو پین بەرنیاس بووی راپورتا وی ل سەر زاروکی جادەدیان ل ئستەمبولی (محمود، ٢٠٢١، ج ٢، ص ٨٥٠). ياشار كەمال، ل سالا ١٩٢٣ ژدایک و بابەکی کورد (نیگار و سادق) ل گوندەکی (عوسمانی) یا ل دەقەرا (سپهان - گوکچەل) یا تورکی ل گوندی (هەمیتە = حەمیدە) ل پارێزگەها ئەدەنە سەر ب هەرما (چوکورفا) یا ئەنادۆلا پۆژنافا تورکیا هاتیە سەر دنیایی. (پیر موس، ٢٠١٥، ل ٧٩). ياشار كەمال دكۆچەرییدا ژ دایکبوو بە « من لەسەر خاکی کوردان لە دایک نەبووم سالی ١٩١٥ پاش ئەوہی سوپای پروس وانی داگیرکرد باوک و دایکم بە سال و نیویک لە پوژھەلاتی ئەنادولەو گەشتە چوکورثوفا و لە گوندی (هەمیتە = حەمیدە) نیشتەجی بوون جگە لە ئیمە لە گوند کەسی تر نەبوو بە کوردی بدویت. ئەو کاتە خو ناسی کوردی تەنیا لە مالی ئیمەدا قسە پین دەکرد» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٢٨).

ياشار كەمال يى ب کوردی ژدایکبووی، بەلێ نه ل نافي کوردان مەزن نەبوو، ب کوردی نەخواندیە. ل گوندەکی تورکمانا يى بوو گەنج، مالا ئەوان تاکە مالا کوردبوو لە ئەوی گوندی، ب تنی د نافي مالدا ب کوردی دئاخفین، بەلێ ئەو مال بۆ ئەوی مینا قوتابخانەکا کەلتووری کوردی بوو. « ئیمە تاکە مالی کورد بووین لە گوند. کەنارەکانی دەریاچە وانی زور دوور بوو لە زیدی لە دایکبوونی منەو. بەلام داستان و لاوہەکانیان لەگەلمادا بوون» (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٩٣). فەگیرانا چیرۆکان ژ ئالی دایکا ئەویفە ئەگەر بوو، زمانی کوردی ل بیرا ئەوی مینت، ژبەرکو دایکا ئەوی ب شیوازەکی جوان و پەوان چیرۆک و سەرھاتی فەدگیران، تورکی نه دزانی ل گۆری گوتنا ياشار كەمال، ژ چیرۆکیژەکی جوانتر د ئاخفی، هەر دەمی چیرۆکەکیان سەرھاتیە فەدگیرا، هەموو گوھدار کەرۆلال دکرن، وەدکر هەموو تەماشە دەفی ئەوی بکەن، پشتی ئەفی هەموو دوورکەفتنی ئەو کوردیا ئەز ئیرۆ دزانم دەولەسەری ئەوی بوو. (بنیرە: باسکوی، ٢٠١٥، ل ٩ - ١٠).

ياشار كەمال ب نەخوشی دەرەسەری ژيانا خو دەرەزکریە. د چار سالییدا بابی ئەوی ل پيش چافا هاتیە کوشتن، ل پشتی مرنا بابی ب سالەکی چافى خو ژدەست دەت (باسکوی، ٢٠١٥، ل ٢٩ - ٣٠). هەر ژبەر ئەگەرئ کوشتنا بابی خو و دیتنا وی دیمەنی کەفتە پەشەکا نالەبار و شۆک بوو هەتا ژیی ١٢ سالی ژى ژبەر وی پەوشا ئەو کەفتی ب دەف گەرمی د ئاخفی. (محمود، ٢٠٢١، ج ٢، ص ٨٤٩). هەر هەمان ئەگەر وەلیکر ژ گوندی دەرکەفت و ب پەفت. « بۆیە هەستی بە ئازاریک بە تینی کرد بۆ هەلاتن کە گەشتە تەمەنی شەش سالی و نەیتوانی برواتە قوتابخانە دیسان هەستی ئارەزوکی گەورە هەلاتنی کرد هەر بویەش لە دیکە

ھەلەت .. تا ماۋەي سالىك لىي دووركەۋتەۋە بەجورى كە خەلكى ھىۋاي بىيىنەۋەيان بۇ جارىكى دىكە لى برابوو...» (حميد، ۱۹۸۳، ل ۴۱). نافىرى د دەربارى نەخوشىيىن د ژيانا خودا دىتىن دىيىت: « ئەۋەي بشىت لە پاي پامان و رەفتار بەسەر مەۋق بىت ھەر ھەموو بەسەر مەن ھات ئەشكەنجەدرام و برسى و بىكاركەۋتم. چەندىن ئەندامى بىنەمالكەم بە ھەژارى مردن» (باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۱۱۹). گەلەك جاران ل سەر بىنەمايىن ھزر و پامانىن پەرتووك و بەرھەمىن خۇ ھاتىيە گرتن، بەلى پترىا جاران بى سووچ دەرکەقتىيە گەلەك ژبەرھەمىن ئەۋى ژى د دەمى گرتنا ئەۋيدا دەست ب سەردا ھاتىنە گرتن. (بنىرە: نووسەرانى بوپر ل ۵۱ - ۵۲). ھەر ل سەر ئەۋى زولما نەحەقىا ژ ئالىي دەستەلاتىفە لىھاتىيە كرن دىيىت: « ئەۋ زولم و زورە لە مەۋاىيەتى بەدەرەي، بە درىژايى ژيانى، لەسەر دەستى ھوكمرانانى توركىيام چىشتووۋە ناكرى ھەموو ھەلپىژم زورى دەۋى» (نووسەرانى بوپر ل ۱۵۱). ياشار كەمال بۇ دەبارا ژيانا خۇ كارىن جوداكرىنە: كاركرن ل پەرتوكخاننى، قەبالە نقيس رىپورتاژ، روژنامەقان، كرىكارى ل كارگەھ پەمبوى (پىرموس، ۲۰۱۵، ل ۷۸، باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۳، ۵، ۴۰).

ياشار كەمال خودان كۆمەكا بەرھەمايە، سەبارەت ئىكەم نقيسنا چىرۇكا خۇ دىيىت: « لە سالى ۱۹۴۱ دا يەكەم كورته چىروكم نووسى يەككىيان سى لاپەرەبوو بە ناۋى (رووداۋى پىس) رووداۋى دەستدرىژى لە سەر كچىك بوو كە دەمناسى گويىم لىبوو كە چوون بە ھوقانە بوو كاتىك كە بىستم روژىكى تەۋاۋ گريام و پاشان بريام دا كە بىنووسمەۋە». (كەمال، ۲۰۰۷، ل ۳۵). ئىكەم بەرھەمىن خۇ ب نافى (لاۋاندوۋەكان - پىگوتن) ل سالا ۱۹۴۳ ئى بەلاڧكر، ل سالا ۱۹۵۲ ئى ئىكەم كۆمەلا چىروكىن خۇ ب نافى (گرە) بەلاڧكرى، ل ۱۹۵۵ ئىك بەرگى پۇمانا (ئىنجە مەمەد- ھەمەدوك) بەلاڧكرى، نقيسەرى پتر ژ ۴۵ پەرتوو، كان يى ل دىڧ خۇ ھىلاين پتر ژ نىقەكا ئەۋان پۇمان، ئەۋ بەرھەم بۇ نىزىكى ۵۰ زىمانىن جىھانى ھاتىنە ۋەرگىران، ژ سالا ۱۹۵۵ - ۲۰۱۴ ل نافخو و ژدەرڧەي توركىا پتر ۴۰ خەلاتىن واتادار و گرنگ ۋەرگرتىنە. ژ سالا ۱۹۷۳ ئى تا مرنا ئەۋى بەرپىژىر خەلاتى نوبل يى ئەدەبىياتى بوۋىە. ياشار كەمال ۲۸ شۋاتا ۲۰۱۵ د ژىي نۆت ۹۰ سالىدا ۋەرگىرىيە (باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۴ - ۵). ياشار كەمال د ھەسەرتا بەرزەبوۋنا ئەۋان چىرۇك و پۇمان و كۆمكرنىن فۇلكلورىدايە ئەۋىن ل سالا ۱۹۵۱ كەفتنە دەستىن جەندەرما، دەمى ب سەر مالا ئەۋيدا گرتىن. (ھەرچى كاغەزىن چاپكر و نەچاكرى ل مالا ھەبوون دىپجان و دىرن، پشكەكا زور ژ ئەۋان بەرھەمىن فۇلكورى يىن مەن كۆمكرىن ب ئەۋى پەنگى چوون، ھەرۋەسا چىرۇكەك ب نافى «سوورپژە» و پۇمانەك ژى ب نافى « پىلاڧىن ئاسنى» سەرپىھاتىيا مەزنا ئەھمەد دوغان، كەفتنە ناف دوسەيىن پوليسا و ب دەست مەن نەكەفتنەفە. مەن ئەۋ پۇمان ئىك ژ جۋانتىن پۇمانىن خۇ دزانى، مەن شەڧ و پۇژ ئىخستىبوۋنە سەر ئىك بۇ نقيسنا ئەۋى پۇمانى، ھەموو پۇژىن سالا ۱۹۴۹ مەن ب ئەۋى پۇمانى بەخىبوون، مەن ئەۋ ئازايەتتىيە نىنە جارەكە دى بنقيسم، دىت پۇژەكى ژ پۇژا بنقيسم، بە لى باۋەرناكەم جارەكا دى ب ئەۋى زىمانى شەرە ئامىز يى كو مەن ل ئەۋى دەمى پىنقىسى بنقيسمەفە. پىشتى ھىنگى ئەز ھەيڧەكى پونىشمە خۋار مەن سەرھاتىن خۇ نقيسىن و پاشى مەن كرە پۇمان پوليسان ئەۋى بر (پىرموس، ۲۰۱۵، ل ۹۳ - ۹۷. باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۴۷، ۹۸ و ۱۱۱).

۲-۴ ياشار و زىمانى نقيسىن:

چاۋا نافەرۇكا بابەت و ھزرىن بەرھەما دگرنگن، ھسا زىمانى گەھاندنا ئەۋان يى گرنگە. ھەلبەت باشترىن زىمانى نقيسىن و دەرپىنى ئەۋە يى تو پى ژدايك دى، د ھەماندەمىدا ھەر ب ئەۋى زىمانى پەرۋەردەي

وهردگری، بهلئ ئهگهر خواندن و نقيسن ب وى زمانى قهدهغه بت، بېگومان زمانى سهردهست جهئ ئهوى دگرت. راسته ياشا کهمال ب کوردی نهنقيسيه بهلئ « ههستی خو به کورد زانين له پشت ئه و زمانهوهيه که ئه و رۆمانهکانى خۆى پى ده نووسیت » (ماتوور، ۲۰۰۹، ل ۵۲). يشار کهمال قيايه بهربايين بهين ژ زمانى خو يى دايكى د بى بههرنهبن ههروه کو د سهردهمى ئهويدا خهلك يى بى بههر، لهوما داخوازکريه خهلك ب زمانى خو يى دايكى بهينه پهروهده کړن. د گوتارا وهگرنتا مهزنه خهلاتى کهلتوورى هونهرى يى سهروکاتيا کوماريا تورکيادا ديژت: « هه موو ئه و گهلانهى له ئانادۆلا دهژين دهبيت زمانى خويان بهکاربهين، پيوسته بهزمانى زکماک بخوين، به زمانى زکماکيان پهروهده دهسته بهر بکرى، به و زمانا دهبيت کتيب بنووسرين فيلم سازبکرين، ئه و دم ههست دهکين کهلتوورى ئيمه چهنده دهوله مهند و جياوازه » (باسکوى، ۲۰۱۵، ل ۴۷). ب ئازادکرن و تیکه ليا کهلتوورين جودا ههر زمانه ک د چارچوڤى خودا زهنگيتر دبت و ئهگهر زمان نههيتته زهنگينکرن تيرا هه موو هزر و بابتهان ناکهت. يشار کهمال ل سالا ۱۹۹۵ ل دگوتاره کيدا ل ژيرناڤونيشان (هيرشه دروکان) دگوتارا (ديرشيبگل) دا به حس ل واقعي کوردان دکهت و ديژت: « ئه نقه ره ده توانيت دهريا وشک بکات، بهلام ناتوانى ماسى بگرى، ههروه ها ووتى: تورکيا ناتوانى بچته ناو سهدهى بيست و يه کهوه له ريگه ي فهوتاندنى زمان و په وشه نيبرى کوردويه » (معرفة، ۱۹۹۷، ل ۵۱). سه ره راى قهدهغه بوونا زمانى کورديى، بهلئ يشار کهمال د زهنگينکرن زمانى نقيسينين خودا مفا ژى ديتيه. « به خته وهرى من له وه دابوو وهك چوون سوودم له زمانى گهلى تورک و شيوازي گيرانه وهى ئهوان وهگرنت، به هه مان شيوه ههلى سوود وهگرنتم له زمانى کورديش هه بوو » (باسکوى، ۲۰۱۵، ل ۹۳). يشار کهمال کورديه کا کهفن دزانى، واته کورديا گريداى ئه ده بياتا زاره کى و دانوستاندنى، ههر ئه و زانينه بوويه ئهگهر کو ب ريبا ئه ده بياتى مفا ژ زمانى کورديى بينت. هونه ر مهند و نقيسه رى تورک (زولفو ليڤانه ل) ديژت: « يشار کهمال کوردى ده زانى. کورديه کى کهفناى ده زانى، به شيويه کى زاره کى زمانه کى ده زانى واته نهك زمانى نووسراو يان نووسين زمانه کورديه کى له ئاستيکدا نه بوو داهيتانى ئه ده بى بکات بهلام ده توانى به زه خيره به کوپه يقى جوانى کلاسيك گفتوگو بکات » (ره حيم، ۲۰۱۵، ل ۶۱).

۴-۳ يه شار و دهنگيژى:

يشار کهمال ههزه کا پاده به ده ر، ل سه ر دهنگيژى هه بوو، د زاروکاتيا خوډا، گوهداريا دهنگيژان کريه، ب هه مان چيروک و ستران بۆ زاروکين گوندى گوتينه و وهگريانه سه ر زمانى تورکى. (من پيشوازي ل ئهوان دهنگيژان دکر بين دهاتنه مالا مه، دهنگيژى بنه مالى (عهبدال موسا) داستانه کا دهنگيژى کورد (عهبدالى زهينکى) دهربارى (چوکورثوڤا) بۆ من گوتبوو، گه لهك دووباره کړن د ئه وى داستانيدا هه بوو، ئه ز ب کوردى فيرى ئه وى داستانى بووم، دهنگى مامى من ژى يى خوش بوو، ل مال ستران دگوتن، ئيك ستران ب سهليقين جودا، مه زاروکان ژى گوهداريا ئه وى دکر و په يقين ئه وى سترانى من بۆ زاروکان دکرنه تورکى) (باسکوى، ۲۰۱۵، ل ۷۳ - ۷۴). يشار کهمال ل سه ر دهنگيژيا خو يا زاروکاتى ديژت: « جيهانى منداليم هنده دهوله مهند بوو، له توانمدا نيه بيجيرمه وه، ههر بوونه وهر و بۆن و پهنگيك له سرۆشتدا منى له شادي دا هاردکرد و هوشى پيوهم نه ده هيشت. بيوچان گورانيم دهگوت له گوند ناوميان نابوو دهلى کهمال (کهمال شيت) » (باسکوى، ۲۰۱۵، ل ۴۲).

ياشار ھەتا ژىي ۱۷ سالىي دەنگىيژ بوۋىە. بەلى ئەو ئىدى بەرەف نقيسىنى چوۋىە، بۇ زانين ئىكەم بەرھەمى ئەۋى كۈمەكا سترانين فولكلورى يىن پىگوتنى بوۋىە. دەنگىيژى جھەكى تايەت ل دەف ھەبوۋىە. (موسليم يۈجەل) دىيژت: «رۆشنىرى يان كۈلتۈۋى دەفكى لە كن ياشار كەمال جىگەيەكى تايەتى ھەيە. دەكرىت بلىم شوپىنگەيەكى لەبارى لەلای ھەس. يەكەم كىيىي ياشار كەمال كۆكارىكە لە دەقى شىۋەنامە يان لاۋاندەۋەكانى چوكورۇڭقا. يىگومان لاۋاندەۋەي بە زمانى كوردىش تىدان كە لە دايكى خۇي ۋەرگرتوۋە» (رەھىم، ۲۰۱۵، ل ۱۳۰). (ئەحمەد گۈنەشتەكىن) دىيژت: «گوتارى ياشار كەمال بەر لەۋەي بۇ چاۋ بىت بۇ گۈيە. چونكە ئەو سەر بە شوپىنگە تىيدا ئەدەبىياتىكى زارەكى سەردەستە. جگە لەۋە ئەدەبىياتى ۋى، ئەدەبىياتىكى گەشەسەندۈۋى تاراۋگەيە. لەو بۈارەدا سوۋد لەو وشانە ۋەردەگرىت كە لە نەستى دەنگىيژ ۋە بەيتىزەكاندا ھەن. ئەو وشانەي ئەۋان نابلىن ئەم دەبىيىستى ۋە كاريان لەسەر دەكات» (رەھىم، ۲۰۱۵، ل ۱۰۰). داۋيا داۋى ياشار كەمال نەبوۋ دەنگىيژ، بەلى ھەموو ھەز ۋە فىنا خۇيا دەنگىيژى د نقيسىنن خودا بەرجەستەكرن، دەمى تو رۇمانا (چىرۇكا گزىرتە) دخوينى، دى ئەۋى عەشقا پادەبەدەر يا (ياشار كەمال) ل سەر دەنگىيژى ھەي بىنى، نافىرى د ناخى خودا دەنگىيژە ۋە د دارىت ۋە نقيسىنن پۇمانقىسە، (ئوسۇ) ئىك ژ ئەۋان دەنگىيژايە ئەۋىن يەشار كەمال ب تىر تەسلى بەحسنى كارى ئەۋى يى دەنگىيژى دكەت، كا چ ھىزەك ئەفسوناۋى د گوتنا سترانى ژەنينا بلوۋرى ۋە قەگىرانا چىروكىدا ھەيە. ب چ پەنگ بەحس ل پىرۇزيا ئەۋى موزىكى دكەت. بۇ زانين ياشار كەمال ئەف دىمەن دىتىنە، چاۋا خەلەك بە ھەست ۋە لەشى خۇ گۇھداريا دەنگىيژ ۋە چىروكىژا دكەن، چاۋا دەنگىيژ د نافى گۇھدارىن خۇدا ھەليايە. «كونە داستانىژان ھەمىشە داستانيان بۇ گۈيگىران گىراۋەتەۋە، گۈيگىران بەگۈشت ۋە ئىسك ۋە ھەستى خويانەۋە لەبەردەم داستانىژان دادەنىشتن. ئەۋا لەگەل داستانىژا جۇشيان دگرت دگريان ۋە پىكەۋە پىدەكەنن. داستانىژ ئاۋىتەي گۈيگىران دەبوۋ. خوشبەختانە من ئەۋەم بىنى» (باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۱۵۱). لەۋما نافىرى ئەۋ دىمەن سىفەتتىن ئەۋى ژ دەنگىيژان دىتىن ۋەرگرتن، د رۇمانا خۇدا بەرجەستەكرن. بەحس ل (ئوسۇ) دەنگىيژ ۋە داستانىژا ئەۋى كرىە، دەمى كو ئوسۇ ب چىروك گوتنى دكەت يان دەنگىيژى ۋە بلور لىدانى، گۇھدار لەگەل ئوسۋى ۋە دالچىن ۋە ھەموو ھەستىن خۇ گۇھداريا ئەۋى دكەن ل گەل ئەۋى دكەن ۋە دگريان. (بىرە: كەمال، بەرگى دوۋى يى رۇمانا چىروكا گزىرتە) (ئاۋخاردنەۋى مىروۋلە) ۲۰۱۲، ل ۳۵۳، ۳۵۶، ۳۶۲، ۳۷۹، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۸، ...)

د رۇمانىدا ئوسۋى دەنگىيژ يىكو ژبلى كارى دەنگىيژى چ كاريى دى نەدكرن، ئىك ژ كاراكتەرا لەۋما كاراكتەرەك دىيژت: «تو سترانا ب كوردى دىيژى ۋە ئەۋ د كوردىي ناگەھن. ئوسو بەرسقا ئەۋى ددەت ۋە دىيژت: «ھەفتا ۋە دوو مللەت گۈي لەگۈرانيەكانى ئىمە دگرن ۋە پىناخوشن لەگەل ئەۋەشدا كە تىناگەن بە چەشنىك تا تەۋاۋ دەبىت گۈي لەگۈرانيەكانم دەگرن، ۋەك ئەۋەي تىيگەن». (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۳۶۲). ئەفەۋى بەلگەيە كو دەنگىيژ د نافى كورداندا خودان رىزە ۋە د ھەمان دەمىدا د دەتە دياركرن كو ھزر ۋە كەلتوۋر ۋە چاۋانيا گوتنى گرنگە نەك زمانى گوتنى، واتە زمانى دەربرىنى نەيى گرنگە ھندى كو ئەۋ تىشتى تو ب عەشق دەربرى يى گرنگە، لەۋما ژى ياشار كەمال د رۇمانا خۇدا دىيژت: خودى نەكەت چ مللەت دىي دەنگىيژىن. «ئەۋ خەلەكە باشە ئەگەر دەنگىيژى نەمىيىت چەدەكەن، خۋايە ھىچ مىللەتلىك پىدەنگىيژ نەبىت» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۳۶۲). تومابوا ل سەر ھەزا ياشار كەمال بۇ دەنگىيژى دىيژت: «كوردەك ب تىي شىايە ھەست ب ھەزىركى سترانا كوردى يا بى دوپماھى بكەت ئەۋى يەشار كەمال» (بادى، ۱۹۸۵، ل ۲۷). ياشار كەمال خۇ ل ئاستى ھونەر ۋە ھۈسنايەتيا

دەنگىيژان نابىنت، دىيژت: «ئەۋە چەندىن سالە دەنوسم، ئەگەر كەمكىش بىت بووم بە ۋەستاي نووسىن، بەلام ھەر گىز نەتۋانى بگەم بەۋەستاي ئەۋ دەنگىيژە كۈنەدا ھەمىشە بىردكەمەۋە بىر لە ھىزى ھونەرى و ۋەستاي دەكەمەۋە» (باسكۈي، ۲۰۱۵، ل ۱۹).

ناقبرى د پۇمانا خودا پىشتا خۇ ب بەرھەمىن سەرزارى يىن خەلكىشە گىردايە، د ھەمان دەمىدا ب زانابوون مفا ژى ۋەرگىتتە. ياشار كەمال دناقبەرا سالا (۱۹۶۱ - ۱۹۹۷) ئ پىنج بەرھەم قەكۆلىن، گۈتن و دەستىقىس د وارپىن جودا يىن فولكلورى بەرھەمكۈرە. (بىئەر: پىرموس، ۲۰۱۵، ل ۹۴). ئەۋ بەرھەم ب لىگەريانىن خۇ كۆمكىنە. (نۇربىرت مىكلەنبورگ) دىيژت: «ياشار كەمال لە ژيان و نىشتەجىبوونىيەۋە - دەمى لاۋىتى - لە گۈند تاۋەكو شەرھەكەنى ئەدەنە يان ئىستانبول، ژيان تەماشادەكات، تەماشاكردن و ھىزى خۇ لەۋبارەيەۋە دەخاتە سەر كاخەز» (رەھىم، ۲۰۱۵، ل ۹۳). يەشار كەمال ل سەر بىردانكا خەلكى كاركرى، ئەۋا كۈب رىكا ئەدەبىياتا زارەكى (ئەفسانە، سەرھاتى، چىرۆك و دەنگىيژى) دەيتتە دەربرىن، ئەۋ كرىنە بىنەكۇكا پۇمانا خۇ، ژيانا ئەۋان ژى ب ھەمان شىۋاز د پۇمانا خودا بەھسكۈرە. «يەشار كەمال، ئەنادۇل و چلونابەتى ژيانى خەلكەكەي بەھەست و نەفەسىكى فۇلكلورىيەۋە لە بەرھەمەكەنى خويىدا نىشانەدات» (ئۇغلۇ، ۲۰۱۳، ل ۲۸۱). واتە ژان دەردەسەرىپىن ژيانا خەلكى، قەگۈھاسىتىنە ئەقەۋى پىر ئەۋى راسىتىن پەسەند دكەت ئەۋا كۈ يەشار كەمال د پۇمانىدا قەگىراي. «يەشار كەمال درىستى و راستى و خەم و ژانا ۋەردىگىت ژ چىرۆكىت فۇلكلورى رۇمانىت خۇ ژى درىست دكەت» (بادى، ۱۹۸۵، ل ۲۶). ھەر ل سەر بىنەمايى شىۋازى ئىسىنا ناقبرى، مەۋف ئاشنابوونەك لگەل بەگراۋەندى ئەۋى يىن كەلتۈۋرى پەيدادكەت. ژبەركۈ د ناقەرۈكا پۇمانا خۇدا گرنگى دايە ئەفساننى ب تايىەت ئەفسانەيا كوردى، بۇ ھۈۋنە دەمى بەھسنى قەقى تەيران دكەت ب تىر و تەسلى بەھسنى ئەفسانەيا ئەۋى دكەت، دەمى ل پىن دەنگىن بالندەك دگەرت يىن كۈگۈھ ل دەنگى ئەۋى بالندەي بىت ھەست ب ئارامى ب خوشىەكا ئەفسونەۋى... دكەت (بىئەر: كەمال، ۲۰۱۲، ل ۳۹۸ - ۴۴۶).

۵- كۈمكۈيىن ئىزدىيان د پۇمانا چىروكا گىزىتە دا ۱- ۲- دا

ياشار كەمال باۋەرەيەكا مەزن ب پىكقەژيان و پاراستنا كەرامەتا مەۋفان ھەيە، بەلى ئەۋى زانىيە كا ئەۋ پىكقەژيان و كەرامەت كەفتىيە د چ پەۋشەكىدا لەۋما گوتىيە: گەرەكە خواندەفانىن پۇمانىن مەن د ئاشتىخۋاز بىن «خوئەرى چىرۆكەكانى مەن، دەبىت ھىچ كاتىك شەريان نەۋى، دەبىت بىز لە شەر بىكەنەۋە، خوئەرانم دەبىت بەردەۋام لە لايەنگرانى و ئاشتى و پىكەۋەژيان بىن، دەبىت چەۋساندەۋە ۋىيىزى بە مەۋف لە لايەنە مەۋفەۋە پەسەند نەكەن. با نەفرەت لەۋ كەسانە بىكەن كە مەۋف گىرۋەدە دەكەن و دەيكەنە كۆلە» (رەھىم، ۲۰۱۵، ل ۳۱).

پەنگەدانان ژيان و ھەز سەۋشتى ياشار كەمال و ئەۋ سەرھاتى و بوۋىەرپىن بۇ ھاتىنە قەگىران، د پۇمانىدا دەيتتە دىتن. ئەگەر تەۋ ھەقەريەكى دناقبەرىنا پۇمانا ياشار كەمال (چىرۆكا گىزىتە ۱ - ۲) و سەرئەقرازى و نشقىيىن ژيانا ئەۋىدا بىكەي، بۇ ھۈۋنە زاروكاتىا ئەۋى، ھەزا سەۋشتى و گياندارپىن دناقدا (مىشىن ھىنگىنى، زىكىتەك، دارچىنار، گىرك (مىرۋەلە) بالندە، پىشەك و ھەسپ، پىلستانەك) ھەزا دەنگىيژىيى و قەگىران چىرۈكان، ھەزا ئەۋى بۇ ئاۋازىن ئەفسونەۋى يىن بىلوۋرى، كارى ئەۋى يىن رۇنامەفانىيى، قەبالەنقىسىيى، زىندانكرن و دەردەسەرى و كۆچا مالا ئەۋى ژ وانى بۇ چوگورۇقا و نەخوشىيىن رىكىيى، دىتتا دەردەسەرى و دىمەنىن

تراژىدى يىن خەلىكى و ئەۋان كۆمە زاروكىن بى خۇدان، يىن دايىك و باب لىھاتىنە كوشتن ... ، نەھىلانا خرابىكرنا كەنىسەكى ب ئەگەرئ رىپورتاژەكا ئەۋى يا پۇژنامەقانى، ھەتا دگەھتە فەگىرانا كۆمكوژىيىن ئىزدىيان ژ ئالىي كەسىن جوداقە، بۇ مەۋنە ئەۋ زاروكەكى ھەردوۋ چاقىن خۇ ژدەستداين دىبىت، بەرى چاقىن ئەۋى زارۆكى بېيىنە كورەكرن، كۆمكوژىيىن ئىزدىيان ب چاقى خۇ دىتبوون و ئەۋى كۆمكوژىيى بۇ كەسوكارىن ياشار كەمال فەدگەرئىت، دىيژتە ئەۋان : خوزى بەرى ئەۋان دىمەنن كۆمكوژىيى يىن ب سەر ئىزدىيان ھاتىن بىنم من چاقىن خۇ ژدەستدابانا. (باسكوى: ۲۰۱۵، ل ۱۸). نقىسەرى ھەمان زارۆك چاۋانیا فەگىرانا ئەۋى پوۋدانى ژ ئالىي ئەۋى زارۆكىفە ئىخستىيە د ناپ پۇمانىدا، ئەف روۋدان ھەموو ھەز و روۋدان و سەرھاتىن ل سەرى دىاركىرى ب رۋنى دپۇمانىدا رەنگفەدەن بىيەرە (باسكوى: ۲۰۱۵، ل ۱۸، ۱۹، ۳۶، ۳۸، ۴۲، ۵۸، ۶۰، ۷۷، ۱۱۲، ۱۱۴. كەمال، ۲۰۰۸، ۲۰۱۲). ل سەر ئەفئ يەكى ياشار كەمال دىيژت: « لە ژىامدا توۋشى ژمارەيەكى زۆر مەۋى بووم و مەۋنەى بىرىكى زور مەۋىم خستوۋمە پۇمانەكامەۋ بەلام خو ھەموو قارەمانەكانى خۇم خولقاندوۋ» (باسكوى، ۲۰۱۵، ل ۷۷). ئەفە ب خوزى دىتە بەلگەيەك ب ھىز د راستىا ئەۋان روۋدان و بابەتتىن د نەفەروكا پۇمانا چىرۆكا گىزىتە دا ھاتىن. سەبارەت ئەۋ ئەفسانە و ھىكاتەيىن تىدا دەرپاز دىن دەربرىنى ژ مولىكەتا كەلتوۋرى مللەتەكى دىاركىرى و زاردەفئ ئەۋان دكەت. ب كورتى ياشار كەمال بۇ ئافكارنا پۇمانىن خۇ مفا ژ ھەموو سەرھاتى سەربۇر دەرەسەرىيىن ژىانى ۋەرگىتىنە.

د نەفەروكا پۇمانا چىرۆكا گىزىتەدا يا (ياشار كەمال) بەرگى ئىكەم (برۋانە فورات خۇنۋاۋىيە) بەرگى دوۋى (ئاۋخواردنەۋەى مېروۋلە) ژبلى بابەتئ كۆمكوژى و ترس و توقاندنا مللەتتىن نەتورك (يونان، ئەرمەن و لاس و چەركەس كورد ب ئىزدى و مومسلمانقە) ب ئەگەرئ شەرى يىن توۋشى دەرەسەرىيىن مەزن بوۋىن، ژ سەر مال و ھالىن ئەۋان يىن ھاتىنە دەرختن و بەھس ل ھەفپشكىا ئازارىن ئەۋان پىكھاتەيا دكەت. بەلى زىدەرتر گرانىا ئىش و ئازار و كۆمكوژىيىن ئىزدىيان ئەۋىن ب دىيژيا دىروكى ب سەر ئەۋاندا ھاتىن ئىنابىنە بەرچاق، ژبەركو پىكھاتە ب گشتى و ئىزدى ب تايەتتى نە ب تى ژبەر ئەگەرئ ھەبوۋنا شەرى ئەۋ دەرەسەرى ب سەردا ھاتىنە، بەلكو ل سەر بىنەمائى ھىجەتتىن پىشۋەخت و دىاركىرى يىن گىرداى باۋەرىا ئەۋان ھاتىنە ژنافىرن. د ھەمان دەمىدا بەھس ل دىرۆك، ھەبوۋن، نەرىتتىن چقاكا ئىزدى، سەۋشت و بىرپاۋەرن ئۆلى، جھىن ئەۋان يى ھەرە پىرۆز (لالش)، دوعا، سىمبول و زمان وان دكەت. دەرپارەى كەلتوۋر و باۋەرىيىن جودا يىن كوردان و فۆلكلورى ئەۋان ب تايەت ئەفسانە و دەنگىيژى پشكا شىرى ژ پۇمانى ۋەرگىتىنە. « ئەۋەى بە ووردى رۇمانەكانى بخوئىتتەۋە، شەرەزاي ژيان و ھەلسوكەوت و نەرىتى كورد دەبىت، تا كەرسەى مالەكانيان، دەست پەنگىنيان، پەند و لاۋكىانت پى پادەگەيەنىت» (ئىسماعىل، ۲۰۱۶، ل ۹۱). لى ژبەركو پشكا پراكتىكەزەكرنى يا تايەت ب كۆمكوژىيىن ئىزدىيانقە، لەوما دى بتنى ئاماژى ب ئەۋان مەۋنە پەرەگرافا ھىتەدان يىن گىرداى بابەتئ فەكۆلىن.

چ ژ ئەگەر (كەلتوۋرى، رەنگ و نەتەۋە، تەماى و بەرفەرھكرنا دەستەھلاتى ...) دەرئاقىل نىن، كو ل سەر بىنەمايى ئەۋان كۆمكوژى ل بەرامبەر گروپەكى دىاركىرى بېيىتە ئەنجامدان، بەلى ھاتىنە ئەنجامدان و دھىنە ئەنجامدان و دى ھىنە ئەنجامدان. ئەگەرئ ئەنجامدانا ئەۋان تاۋانا كەرب و كىنا زىدە و بەھانەيىن پىشۋەخت يىنكو گروپەك ل بەرامبەر گروپەكى دى ھەين، لەوما بى دوۋ دلى دەست ب كۆمكوژيا دكەن، د ھەمان دەمىدا پەۋايەتتى ددەنە كارىن خۇ و نەھا خۇ ب سەر دەھى دىيخن. ئەھا ل فىدەر ئەۋ كەسىن دىيائى پتر ژ

ئالەكى دىيىن، دزانن راستىا ل كىدەرئە، لەوما ئەۋى راستى دناڧ رىز و لاپەرئىن پۆمانىن خۇدا دۈەرپىچىن، مەزلۇمىيەتا گروپى قوربانى ددەنە دياركرن، بەروڧاڭى ئەۋان تومەتتىن بۇ گروپەكى ھاتىنەدياركرن پىشكىشى دىرۆكى دكەن. ياشار كەمال ب كەدا ھزرا خۇيا تڭى مروڧايەتى و كوردبوون ئەۋ دەرەسەرى و كۆمكۆڭىن ئىزدىيان د پۆمانا خۇيا (چىرۆكا گىزىتە د بەگى ۱-۲) دا، داينە روو، دى ھەۋلدەين ئەۋان پەرەگرافىن گىرداى بابەتى ل پى ھىلكارىا ژ ئالىي رافائىل لىمكىن ڧە ھاتىيە دارىتن و ژ ئالىي نەتەۋەيىن ئىكگرتىڧە ۋەكو پىناسە ھاتىيە پەسەندكرن پراكىتەزە بكەين.

چىرۆكا گىزىتە بەرگى ئىكى (بروانە فورات خۇيىناۋىيە*) جىنوسايدا ئىزدىيان:

پىك و تەكىكىن كوشتنى، ژ ئالىيەكىڧە جورىن جىنوسايدكرنى دياردكەن، ھەم ژى رادى ئەۋى كەربوكىنى نىشا مە دەن ئەۋا گروپەكى بەرامبەر گروپەكى دى ھەى. ياشار كەمال ب پەرگرافەكى ئامازى د دەتە ئەۋى كەربوكىنى، ياكو مۆڧقان ل سەر بنەمايەكى دياركرى و پىشۋەخت ل بەرامبەر ئىكدوو ھەلگرتى. ياشار كەمال ل سەر زارى كاراكترەين خۇ (پویراز موسا، جەمىلى پىشكى ئازەلان، ڧەقى تەيران و مىرئ عەرەبان ...) ب ھوورى بەحس ل ئەۋان كۆمكۆڭىا دكەت يىن ب سەر ئىزدىياندا ھاتىن بۇ ھوونە (پویراز موسا) كو دىناتىدا ناڧى ئەۋى (عەباس) ھ و ژبەر ئەۋان كارىن ئەۋى كرىن و ب مەرەما خۇ پاراستنى ناڧى خۇ گۇھارتىە. د پۆمانا چىرۆكا گىزىتە دا، بەرگى ئىكى (بروانە فورات خۇيىناۋىيە) ناڧىرى ھەر ژ لاپەرا ۳۹۴ تا لاپەرا ۴۶۰ ئەۋان ھەموو بىرھاتنا دەھىتە بىرا خۇ يىن ب سەرى ھاتىن و ب چاڧى خۇ دىتىن، بگرە ژ چوونا ئەۋى بۇ سەربازىن د ژىەكى بچووكدا و بەشدارىكرن د شەراند، ب تايەت شەرئ ل گەل روسا ل چىايى ئەللاھوئەكبەر ئەۋ ۹۰۰۰۰ نوت ھزار سەبازىن تىدا ماين و سىپىا خوارىن و ژ سەرما بووینە پارچەك ژ بەفرى، د شەرئ توركىا ل بەرامبەر ڧەرنسا ۳ بەشدارى كرىە، ل سەر بنەمايى بەشدارىا ئەۋى دشرئ ناڧىرىدا مەدالىا زىرى ۋەرگرتبوو، ھەتا دگەھىتە دگەل ئەۋان سەربازىن پەڧى، كو كۆمەكا تالانكرنى پىكىئىناۋىو، كەڧتبوونە كوشتنا گىانى خەلكى ب گشتى و ئىزدىيان ب تايەتى. «تاقمىك لە عارەب و تورك و ھەندى كوردىش دەستىانداۋو چەك و كەتبوونە راۋانانى ئىزدىيەكان يەكە بچووك و ماندوو دپندەكەى پویرازىش ناخۋاستە لگەل ئەۋ تاقمە كەۋتن رووبەرووى پاشماۋەكانى دىكەى لەشكەر و ئەۋ دەستە تاقمانە دەبوونەۋە كە ئەۋانىش لە لايەكى تردا خەرىكى راۋكرنى ئىزدىيەكان بوون» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۵). ئەڧى تاقمى ب سەر گوندىن ئىزدىياندا دگرتن، ھەر تشئ ئەۋان تالان دكر، ۋەنەدكر ئىك ئىزدى ژ دەستى ئەۋان رزگاربت. ئەۋ دەستە و تاقمانە بەسەر دىھاتەكانى ئىزدىيانان دادەدا و ئەسپ و ۋلاخەكانىان تالانكرن. دەستىا بەسەر مافوور، كلىم، گەنم و ئارد، خش و زىۋەرى ژنان و پارە و گشت دارنەدارىكىان دادەگرت. ھەموو ئەۋ كەسانەشيان كە لە ترسى گىانى خۇيان پەنايانبردوو بەر كىۋەكان يەك يەك دەخستە داوو راۋيانندەكرن و بوارى ھەلاتنى ھىچ ئىزدىيىكىان نەدەدا» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۵). د ئەڧى پەرەگرافىدا، كۆمكۆڭىا جەستەى و ئابوورى دەھىتە دىتن، ژبەركو خەلك ھاتىنە ژناڧىرن و ھەموو تشتىن كو دەبارا ژيانى پەيدادكەن و ژيان پى دەربازدىت ژ ئالىي تاقمى تالانجى و كوژەكڧە ھاتىنە تالانكرن.

ئەڧى تاقمى كوشتن و ژناڧىرنا ئىزدىيان بخۇ كرىوونە كەسبوكار، ژ كۆمكۆڭى تالانكرنا ھندەك ئىزدىيان بەرەڧ كوشتنا ھندەك ئىزدىيىن دى دچوون. ھندەك كوچەرئىن ئىزدى ب مال و حالى خۇڧە بەرەڧ چىايى (زوزانا) دچوون نە سەرئ ئەۋان پى دياربوو نە بن، ئەڧىجارى ئەڧ كارۋانى ئىزدىيان ب سەر و مالڧە كەڧتىنە بەر

شېرىن ئەۋى تاڧمى كۆۋەك، ديارە كو ب پەنگەك ئىكجار بى پەحم كەفتىنە كوشتا گيانى ئەۋان ئىزدىيان، ھەر ژ زاروكى ب شېر ھەتا كالىمىرئ پىر كوشتىنە، و پىشتى كوشتى سىڧاك ب لەشى كچا ھاتىيە كرن و لەشى ھەموو كوشتا (زاروك، كور و كچىن گەنج، زەلام و ژن، پىرەمىر و پىرەژن) ھافىتتە د رووبارىدا، ھەروە كو يشار كەمال دىيىژت: « پۇژىك ھەر كەلەدىجلە پەرىنەۋە دىسان رووبەروۋى كۆمەلىك لەو كۆچنشىنە ئىزدىانە بوونەۋە. كۆچەرەكان بە پىي پىادە، بەسواری ئەسپ و گویدرئىژ، بە چىل و چوال و مەر و بزنەكانيان برەو چىكان دەروىشت. زوربوون نەسەريان دياربوو نەبن. ئىزدىيەكان ژمارەيەك ئەسپسوارى چەكدارىشان ھەبوون كە پىشا و پىشى خەلكەكە دەروىشت سوارانى كورد و عەرەب و چەتە و سەربازانى پاكردو و ھەندى كوردى ۋەكو ئەۋان خۇيان لىكدابو و سواری ئەو ئەسپانە بىوون كە بە زور لە ئىزدىيەكان و دىھاتە بىچەكەكانيان ستاندىبو. تەۋاۋ خويان پىر چەك كىردبوو چووبوونە ناۋچە ئىزدىيەكان. كىوو و بىابانەكان نوڧمى نىو خويىن بىوون. لەگەل سوارانى ئىزدى كەۋتن شەر. ... ئەو چەند ئىزدىيە كە بە پەنجەي دەست دەژمىردران لەگەل ئەو ھەموو چەكدارانە كە ژمارەيان لە سىرەيەكىش زياتر دەبوو. دوو شەو و دوو رۇژان دىرژەي كىشا. ھەموو جەنگاۋەر ئىزدىيەكانيان كوشت، جەلكانيان لەبەركىرنەۋە فرىپاندا نەۋا دىجلەۋە. پاشان نورەيان گەيشتە بىچەكەكان، ھەۋەل و پىاۋەكان و مىرمندالەكانيان كوشتن، جلو بەرگەكانيان لەبەر داكەندن و ھەلىپاندا نەۋا دىجلەۋە. ئىنجا ژنەكان، كچەكان... ئەو خىل و زىرو و زىۋەرى لەبەر ژنەكانيان كىردبوۋەۋە و ئەۋپارە پول و سەعاتانەي لە پىاۋەكانيان ستاندىبو لە ژىر دارخورمايەكدا كۆيانكىرنەۋە. ئىنجا دابەشكرن دەستىيىكر» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۶).

ئەف بوۋىەرە دكەفتىە بن خالا سىي (پىك و تەكنىكىن كۆمكوژىي) ژ ھىلكارىا رافائىل لىمكىن يا گرىداي جىنۇسايدا فىزكى، سىڧاكىكرن ب لەشى. مەرەما ئەۋى كىريار قىركنا گروپەكى بوۋىە، ژبەركو ۋەنەكرىە كەس ژبەر كۆمكوژىي قورتال بت، نەگەنج و زەلام و پىر، نەژى ژن و سىپە زاروكى ب شېر. د ھەماندەمىدا سىڧاكى ب لەشى ئەۋان قوربانىا ھاتىيە كرن. ھەروەسا جىنوسايدا ئابوۋرىە، ژبەركو مال و مولكى ئەۋان ھەموو ھاتىيە تالانكرن، ژ رىكىن پەيداكرنا نانئى ژيانكرنئى كو خودانكرنا (تەرش و تەۋال) يە ھاتىنە بىبەھركرن. ئىدى كار و كەسپا ئەۋان سەربازىن پەقى و ئەو دەستەكا ژ كورد و عەرەبان گەھشتىن بىو كوشتا ئىزدىيان، بەردەۋام ب سەر گوندىن ئەۋاندا دگرتن و دكوشتن. «بەم شىۋەيە كوشت و كوشتار و كارى دابەشكرنى دەستكەۋتەمان سى رۇژان دىرژى كىشا، دواترىش پەلامارى زور لە گوندىكانى ئىزدىيان دا و زور لە ئىزدىيەكانيان كوشت» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۷).

ئەو كۆما سەربازىن پەقى، خەلكەك ۋەكو خۆ ھەمان بىر و تژى كەربوكىن ل بەرامبەر ئىزدىيان گەھاندىيە خۆ، ھوسا بخۆ دانايە كو ھەر جەئى ئىزدى لىھەبن، تالان بكەن و كۆمكوژىا ل بەرامبەر ئەۋان ئەنجام بدەن. ب پىيا ئۆلى قىان بەرگەك پىرۇز بدەنە ئەقان كاروكىريار پىن خۆ بىن خراب، ب پەنگەكى ھوسا كو ب كوشتا ئىزدىيان يى ئەركەك ۋەلى ب جە دىنن، ژبەركو ئەو شەيتان پەرىسن و شەيتان ژى مەزنتىر دوزمىنى خودىيە. لەۋما سەروكى ئەۋان سەرباز و چەتا دىيىژت: ئەم دى بەرەف لالش چىن، ل لالش ھەم زىرەك زاف ھەيە و ھەم ژى ئىزدى ل ویدەر پىرن، واتە خودان دوو ئارمانجن. ئارمانجا ئىكى كوشتن و يا دوۋى ژى تالانكرن. د پەرگرافەكىدا يشار كەمال د پۇمانا خۇدا ل سەر زارئ ئەۋان دىيىژت: «سەرۇك لىپرسىن بەرەو چىكان يان بۇ لالش. لالش ھەم زىر زورە و ھەم ئىزدى. «مالى شەيتان لە وىيە، شەيتانىش لەو مالەدا دەژى» ئەگەر بچىنە

لالش ئىزدىيىكى زور دەكوژىن. ئەۋانىش لە ئىمە دەكوژن، بەلام كوژراۋەكانى ئىمە ئىكسەر دەچنە بەهشت. چونكە دەزانن كە ئىزدىەكان شەيتانپەرست، شەياتنىش گەۋرەترىن دوژمنى خوايە، بويە، ئەگەر ئىمە، كە بۇ كوشتنە شەيتان دەچىن شەھىد بىيىن، يەكپراست و بەيىسۋال و جواب دەچىنە بەهشتى خوا. تازە ئەگەر بتوانىن شەيتان بكوژىن خوا ئىمە دەكاتە ۋەزىر و سەدر ئەغزەمى خۇي». (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۷).

ل گۆرى ئەقى پەرگرافى كوشتا ئىزدىيان ب پلان بوويە، ئەۋ پلان يا تژى پالدرىن ئۆلى بوويە، ژبەركو ب ھزرا خۇ ئەۋ يىن دوژمنىن خودى دكوژن. پىرۆزى دايە كاري خۇ، ئەگەر شەھىد بت يىن بەهشتى و ئەگەر گروپى بەرامبەر بىنپركەت ۋەزىر و سەدر ئەغزەمى خودىيە، واتە كۆمكوژى ل سەر بىنەمايى ئۆلى و دروستكرنا تومەتەكى و دەستنىشانكرنا مللەتەكى ب ئەۋى تومەتى ھاتىيەكرن، ئەفە رىكى خوش دكەن كو جىنۆسايد ب ئاسانى بھىتە ئەنجامدان. بۇ ھندى ئەۋ بىش پترىن ئىزدىيان بكوژن پىرۆزترىن جھى ئىزدىيان (لالش) ھەلبۇزاردىنە، كو جھەكى پرى قەرەبالەغە ژ خەلكى و دەھماندەمىدا ھەموو ئولدارىن ئىزدىيان ل ئەۋى جھى كۆم دىن، ب سەرداگرتا لالشى ھەم دى خەلكى گشتى كۆمكوژكەن ھەم ژى ئۇلدار و مەزنىن ئىزدىيان. ئەفە ژبلى تالانكرنا مال و مولكى ئەۋان، بەرپرسى كۆما تالانجىا يى ب لەزبوو بۇ تالانكرن و كوشتا ئىزدىيان و دىيژت: ئەگەر ھوون نەھىن ژى ئەز دى چم ئەۋى كاري كەم و پاداشتا كوشتا ئىزدىيان كو بەھشتا ھەتاهەتتە دى بۇ من مىنت. « ئىستا من لە ئىۋە دەۋى بچنە لالش و شەيتان و مار و ئەۋ كەسانەى ئەۋانە د پەرستى بكوژن. ئەگەر نەچن من بە تەنبا دەچم و شەيتان دەكوژم و پاشانىش دەچمە بەهشتى خوا، كە بووشم بە ۋەزىر، بۇ ھەتتا ھەتتا دەمىنمەۋە تەمەنى خوا چەندى مىش ئەۋەندە دەژىم». (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۸). بەلى ل گۆرى پۆمانى ديارە نكارىە ئەۋى جارى سەرەكەفتى دكومكوژىا ئىزدىياندا بىنن و ھاتىنە شكاندن، لەۋما ناچاربوويە ھەقپەيمانى لگەل ئەۋان كەس و عەشيران پىكىبنن، يىن دقېن ئىزدىيان بكوژن. « سەرۆك گوتى سەختە، مار پىنزانىۋە شەيتان خەبرى بۇ بردوون و ئەم كارە سەرى نەگرت. ئىستا من دەرومە لاي ئەۋ ھۆز و خەلكە كوچنىشەنە، كە دەيانەۋى شەيتان بكوژن تاكو بىنە ۋەزىرى خوا و بە ھەزار سۋا رەدەگەرئىمەۋە .. ئامادەبىن (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۸). پشتى ئەقان ھەموو كىرارا ئەۋ كوما تالانجى، زقرىنە ناف پىژىن لەشكەرئ (حكومەتا بەروەخت يا توركيا) بۇ شەركرىن لگەل فەرەنسا و ل سەر ئەۋان كومكوژىيىن دەرەحق خەلكىدا ب گشتى ئىزدىيان ب تايەتى كرىن نەھاتىنە سزادان، ب تى ھەر ئىك ژ ئەۋان سەربازىن تالانچى و كومكوژى ئەنجامداين دەھ سكىن زىرى دەنە بەرپرسى سەربازى، لگەل فەرنساي شەرى بكەن و دى كارتا خزمەتا سەرباز ۋەرگرن. (بىئەرە: كەمال، ۲۰۰۸، ل ۳۹۹).

پوپىراز موسا ژ ئەۋان كىدارىن ئەۋى و سەربازىن پەقى ئەنجامدان دلگران دىۋو، بەلى لگەل دەرەكەفتا پۆژى ئەۋى و سەربازىن پەقى و ھەقىرىن خۇ، دەست ب كاري خۇ دكرنەفە، ب سەر گوند و دەقەر و كوچنىشەنە دگرتن و دكوشتن و تالانئ ئەۋان دىرن. (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۰۲). د تالانكرنەكىدا بۇ سەر كوچنىشەنە عەرەبە، پوپىراز بىرىنداردىت، ل سەر پىشتا ھەسپىن خۇ ب بېھۆشى دگەھتە كۆنى (پەشمال) مىرەكى عەرەبا، كو ل نىزىكى لالشى يى نىشتەجىۋو، د ئەۋى ماۋەيى كو پوپىراز ل نك مىرئ عەرەبان بوو، ب ئەۋى رىژگرتا كو دناقبەينا شىخىن ئىزدىيان و ئەۋى مىرئ عەرەبدا ھەى يى سەرسام بوو، مىرئ عەرەب بۇ (پوپىراز) بەھس ل بىروباۋەر و دەردسەرى و كۆمكوژىيىن ئىزدىيان دكەت و دىيژت: « سەيرەكە كورم باش گوى بگرە، دەزانى، من موسلمانىكى سونىم. من كەسىكم بەلای مەۋە ئەگەر كەسىك ئازار بكىشى ماناي وايە كە ھەموو

كەسەكان ئازار دەكىشن. ئەم ئىزدىيانە سەدان سالە ئازار دەكىشن، دەيانكوژن، دەيانپرنەۋە. بەۋ خەيالەى كە هيچ ئىزدىيك لە دنياۋا نەماۋە شايى و لۇغان دەگىرن، ھەلدەپەرن. ... ئەۋ دەمەى كە ھەموويان پىناۋايە تازە ئىدى بەتەۋاۋى لەنىۋ چوون توخمىيان پراۋەتەۋە، ئا لەۋ كاتەدا دەبىنى ئىزدىيەكان ۋەكو گەلەگورگ لە چىايەكان دابەزىون و خەرىكن ئىۋچاۋانىيان لەدەرگاي (شىخ ئادى كورى موسافر) ھەلدەسوون. مسوگەر تۇش بىنيوتە، سالەھايە، ئىزدىيەكان لەھەر جىگايەكدا بىين دەيانكوژن. زارۇك و مىر مندال، كچان و كورانى گەنج، پىر نەخوش و پەككەوتەكان، كىۋو بىابان و ئەشكەوت و كون وكەلەبەرەكان يەك بەيەك دەگەرین و ئىزدىەكان دەدوزنەۋە و دەيانكوژن، بەلام ئەۋان تەۋاۋ نابن، ماندوو نابن، خۇيان رادەگرن، مرۇقەكان گشتيان، چ بزائن، چ نەزائن، لەگەل ئەۋاندا دەكوژرین، ئازار دكىشن، سووكتيان پىدەكرى، لەنىۋ دەچن، بەلام ئەۋان لەنىۋ ناچن، بكوژەكانىشيان بە ئەندازەى ئەۋان ۋەكو ئەۋان و پىكەۋە لەيەك جىدا دەمرن، دەمرن، بەلام تىيىنى مردن و بۇگەنبوونى خۇيان ناكەن» (كەمال، ۲۰۰۸، ل. ۴۰۷)

ژ ئەفى پارچى دياردييت ب تنى ئاماژە نەدايە ئەۋان كومكوژيىن ژ ئالىي سەربازيىن رەفى چەتە و ھەقىيرىن ئەۋان كو (پويراز موسا) ئىك ژ ئەۋانە ب سەر ئىزدىياندا ئىناين، بەلكو د دەتە دياركرن كو ب دريژيا ديروكى ئىزدى ھاتىنە ژناقېرن و ئازاردان، ئەف ژناقېرن و كوشتنە ژبەر گەلەك ئەگەرەن بوويە، ئەگەرئ ژ ھەمويا پىشتەر جوداھيا ھزر و باۋەريىن ئەۋان بوويە، ھەرۋەسا د دەتە دياركرن كو ئەۋ كومكوژيىن ب سەر ئەۋاندا دھاتن، كۆمكوژيىن سەرتاسەرى و بەرفرەھ بوويە، ژبەركو ل ھەر جھەكى ئىزدى ھاتىنە دىتن دھاتنە كوشتن و ژناقېرن. ئەۋ كومكوژى ب پەنگەكى ھوسا بوويە، كو گروپىن ئەنجامدەر ھوسا ھزر وخەيالى بكن، ئىزدى ب تەمامى يىن ژناق چوويىن و توخم و بەرەبىياتى ئەۋان نەمايە، ل سەر ئەفى بنەماى ژى ئاھەنگ و خوشى دگىران. كوشتن و كۆمكوژيىن ئىزدىيان ل ئاليەكى، ئاھەنگىيران ب ھەلكەفتا قىرنا ئەۋان ل ئاليەكى دى، پادى ئەۋى كەربوكىنا رادەبەدەر يا گروپى ئەنجامدەرئ كۆمكوژيى بەرامبەر ئەفى مللەتى بوويە قوربانى دەتە دياركرن. ديارە ب باۋەرى و بى دوو دلى ئەۋكۆمكژى ل بەرامبەر ھەف رەگەزئ خۇ ئەنجامداينە و خوشى ژى دىتەن، لەۋما ئاھەنگ ب نەھىلان و قىرنا ئەۋان گىراينە. ئەفەزى بەندى پىنجى ژ خالا دوۋى يا ھىلكاريا راستفەكرى بۇ كىشىن كومكوژيى يا رافائىل لىمكىن ب خۇفە دگرت. كو برىتە ژ پىششەچوونا بەھايىن كۆمكوژيى ل دەف گروپى ئەنجامدەرئ كۆمكوژيى ئەنجامدەت (كەرب و كىنەكا غەرىب ھتد).

ژ دانوستاندا ناقبەينا مىرئ ەرەبا و پويراز موسا، ل دەمى بەحسى كومكوژيىن ئىزدىيان دكەن دياردييت، كو ناقونىشانى ئەفى پۇمانى (بروانە فورات خوتناۋىيە) دەرپىنە ژ ئەۋان كۆمكوژيىن ب سەر ئىزدىياندا ھاتىن، ژبەركو دەمى كۆچنشىن ئىزدى، ل سەر دەستىن پويراز و ھەقال و ھەقىيرىن ئەۋان ھاتىنە كۆمكوژكرن، پىشتى كۆمكوژيى سىفكاتى ب لەشى ئەۋان ھاتىيەكرن، ھافىتەنە د ناق رووبارى دىجلەدا. «كاتىك كە باسى كوشت و برى ئىزدىيەكانى دەكرد، چاۋەمامزى و خەماۋەيەكانى كەم كەم دەكەوتنە سەر يەك و لەگەل ئازاردا دەلەرزى دەيگوت «فورات، بە پۇژان و بە مانگان پربوۋ لە لاشەى مرۇق. برۋانە فورات خوتناۋىيە. دەيگوت» دىجلە، دىجلە بە پۇژان و ب مانگان پربوۋ لە لاشەى مرۇق. ھەموو ھەلۋى دنيا دارژانە بىابان و زگى خۇيان لە گوشتى مروق تىر دەكرد.» (كەمال، ۲۰۰۸، ل. ۴۰۸). پويراز موسا دترسىا مىر بەحسى ئەۋى كومكوژيى ژى لگەل بكەت. پويراز، زەندقى لەۋە چوۋبوۋ نەكا مىر ھۆى كوشتن و تالانكردى ئەۋان پىرسى، مىرىش زور پىرسارى لىكرد لە بارەى دايك و باب گوند و شاروچكە.... بەلام بە ھىچ شىۋەيەك نەيدەتۋانى سەبارەت بە

پەلامارى سەر كۈچىنىشەكان و كۈمەلكوژى ئىزدىەكان بە دەستى سەربازانى پاكردوو، كورد، تورك، عارەبەكانەۋە شىتكى لىپرسى» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۰۸).

مىرئ عەرەبان، بۇ پويراز موسا بەحس ل مەرگ و ژيانى دكەت، ھندەك تايبەتەندى و باۋەرپىن ئىزدىيان (دوعا، پىرۆزى، ئاشتەۋايى و لىپورين مرقاۋىيەتيا...) ئەوان بۇ نافرې قەدگىرت، د ئەۋى قەگىرتاندا مىرئ عەرەبان قىايە بىگۈنەھيا ئىزدىيان ل بەرامبەر ئەوان دەردەسەرى و كۆمكۈژىن كۈب سەر ئەوان دەپن دياربەكتە، بەلى سەرەراي بىگۈنەھيا ئەوان ھەر كۆمكۈژى ب سەر ئەواندا دەپن. بۇ ھۈۈنە د بەحسكنا باۋەرى و دوعاين ئىزدىياندا دىيژت: « دەلىن ئەۋانە شەيتان و خۆر و خاك و ئاگر دەپەرستى. ئەۋ شەيتانەى كە سەر پىجى لە ھەتتاۋ و ھەۋا ئافرېنەرى بوون. ئىزدىەكان رۆژى سى جار، جارېك ئەۋ دەمەى كە خۆر ھەلدې، جارېك كاتى ئىۋەرپۇ كە خۆر دروست بە تاقى ئاسمانەۋىيە و جارېكىش ئەۋ كاتەى كەخۆر خەرىكە ئاۋا دەپن روۋە و خۆر پادەۋەستى و دوعا دەخۆين. سەدان سالە ئەمانە دەكۈژن. » (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۰۸). ديسان د چاۋانیا ئەنجامدانا ئەۋان دوعايا و ستايشكنا ئەۋاندا دىيژت: « دوعاكانىشيان ۋەكۈ ئىمە لەبەر ناخۆين. چ منداى بى، چ گەنج و پىر، يان شىخ و مىر بى، روۋە و خۆر پادەۋەستى و ھەرچى ھەزىيان لىپى لە دلى خۆيان بە خۆرى دەلىن. رەنگى ئەۋ دوعايانە باشتىن دوعابن كە بىيادەم تا ئىستا بەسەر زارى داھاتىن. رەنگى باشتىن و جوانتىن ستران و شىعر كە تا ئىستا گوتراين ھەر لەم دوعا و نيايشانە ۋەرگىراين. رەنگى پاىە و بناغەى ھەموو چىرۆك و داستانەكانى مىزوبوتاميا ھەر ئەۋ دوعايانەبن » (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۰).

ھەرۋەسا مىرئ عەرەبان د بەحسكنا خوراگىيا ئىزدىيان ل بەرامبەر ئەۋان كۆمكۈژى دورخستى و ئازاردان و سقكاتىپىكرىن ب سەر ئەۋاندا ھاتىن دىيژت: «لەگەل ھەموو پاونان و دورخستەۋانە، ئەۋ ھەموو ئازاردانە، ئەۋ ھەموو سوكاتىپىكرىنە كەچى ئەۋان نەماندوۋ بوون و نەتوخمىشيان برپاىەۋە ئەۋ ئادەمىزاردە توانايەكى وايەھىيە كە تەۋاۋا نابى، ناپوسى، نامرى، ۋەكۈ خاك، ۋەكۈ پوناكى ۋە كۈ ئاۋ. ئەز ئىزدى نىم، بەلام خۇراگى و مرقاۋىيەتى و ھاۋرىيەتيانم خوشدەۋى، رىز لە خوراگىيان دەنىم. ئەۋان مرقەكان ناكۈژن لە دىدى ئەۋان جەنگ ۋەكۈ كۆمەلكوژى وايە. بۇ ئەۋەى نەچنە نىۋ ھىچ جەنگىكەۋە بەرگرى لە خۆيان دكەن » (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۰۹). دپەرەگرافەكى دىدا مىر دىيژتە پويرازموسا، دەمى من ل ئەستەمبول و فەرەنسا دخواند، ئەز بۇ دۆست و ھەقالىن خۇ، سەبارەت مىزوبوتاميا دىرۆك و خۆجھىن ئەۋى دناخقىم ، جارەكەى من بۇ ئەۋان بەحس ئىزدىيان كر، دىيژت: « ئىزدىەكان ۋەكۈ ئايەكانى دى كىتپيان نىيە، ئەۋان بە پىتى فەرمان و دەستورى دلىان كىۋو و مرقۇف و ئاۋ و ئاگىيان دپەرست. دۋاى فەرمانىكى كۆمەلكوژى، ئىزدىەكان ديارنەمان. پىلاۋى ئاسنم كىردە پى و گوچانى ئاسنم گرتە دەست و دۋاى چەندىن مانگ گەران و سۇراگىردىيان لە چياكانى شنگال و ئارارات و سوبحان دۆزىمەۋە. چەند لەسەر چياكان لەگەلدا مامەۋە . ئەۋان كوردن. زمانەكەيان زور دەۋلەمەندە، زمانەكەيان زور گەرم و گور و دۆستانە بوو، من ئەۋ زمانەم دەزانى. لەم ناۋچانە ھەموۋا زمانى يەكدى دزانن، ئەۋ زمانە ئەفسونۋاۋىيە زەمانىك ئەۋندە گەرم بوو مرقەكانى ئەۋەندە بۇ لاي يەك پادەكىشا و متوۋى يەكترى دەكردن دىۋارى نيوانيانى لادەبرد... ھندى لە زمانەكان بە تپەرېۋونى كات وشك و برىنگ و داھاتن و گەرمى خۆيان لەدەست دا. تەنانەت عارەبىش زەمانىكە وشك و ناحەزىۋوۋە. من ل زمانى كوردىدا، لەسەر ئەۋچاىانە، گەرمى و گوپو تىنكى خورسك و تروسكاى دلى مرقۇف و عەشقى ئاشكرا و راستەقىنەى ئادەمىزام بىنى » (

كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۱ - ۴۱۲). ژ ئەقى پەرەگرافى دوو پەيام دگەنە مە، يا ئىكەم رەف و خو فەشارتە بەردەوام يا ئىزدىيان ژ ئەوان كۆمكۆزىيا ب سەرئ ئەوان دەين، ژ ئەنجامئ ئەوان ھند ئىزدى ھائىنە كوشتن و نافىرن، ئەو مير گەلەك گەريايە ھەتاكو ھندەك ئىزدى ل چىاي ديتىن. يا دووھم نەرماتى و گەرماتىا زمانى ئەوان يى تژى رىز دوستانە، ھەبوونا ئەقى رەنگە زمانى، بەلگەيى ھەبوونا ئەوئ ھەز و فيان و مروقدۆستىيە، يا د كەلتوورئ كوردان ب گشتى و ئىزدىيان ب تايەتى بۆ كەسین بەرامبەر ھەي، ژبەركو زمانى نەرم بەلگەيى رەنگفەدانا ھەز مروقدوستىا ناخى مروقنە بۆ ئىكدوو.

ياشار كەمال قىايە ئەو كۆمكۆزىيىن ب سەر ئىزدىياندا دەين و سۆشت، پىرۆزى و باوھرى، ئاشتەۋايى و لىيورين مروقايەتيا ئەوان پىكفە گریدەت، قىايە بەروفاژيا ھەزىن ئەوان كەسین ب كۆمكۆزىيىن ئىزدىيان رابووين و رادىن پەسەند بکەت، بۆ ھندئ دەستئ كۆمكۆزىيا ل سەر ئەقى مللەتى بھىتە راۋەستاندن. ل سەر زارئ ميرئ ەەرەبا بەحس ل جھئ وان يى پىرۆزە (لالش) دكەت، كا چەند جھەكئ پىرۆز و سەرنج پاكىشە. « بەراى من لالش دەشتىكى پىرۆزە، رەنگبئ لە سەر دەمى سومەريەكانەۋە تا ئىستا ئاۋا پىرۆز بووبئ. بوى ھەيە يەكەمىن شوئىش بئ كە ئاگرى تىدا دوزراۋەتەۋە. مرو كاتئ دەگاتە لالش، بە تەۋاۋى لەم دىيائە دادەبرئ و پئ دەئتە نىۋ دىيائەكى جاددوى ھىندە زوو خوو بەم شىۋىنەۋە دەگرئ ۋەكو ئەۋى لىرە لەدايك بوويىت و لىرەش گەۋرە بوويىت. ئىدى دلت نايە لىرە برۆيت. زور كەس دەناسم كە چوونەتە ئەۋى و ئىدى قەت بەجىيانە ھىشتوۋە» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۴). ھەروەسا قىايە دىاربكەت كو سەرەراى ئەۋكۆمكۆزىيىن ب سەر ئىزدىياندا ھاتىن، بەلئ ھىشتا ئەو ژ مروقايەتى و پەۋشتئ لىيورينا خو ئەكەفتىنە و ژدەست نەداينە، دەستئ خو ب تولقەكرنئ و ب خوينا كەسى پىس نەكرىنە. « ئىزدىيەكانىش دەزانن كە لىرەي، بەلام ئەۋان ھەر كارىك بکەي، دەتى خۇيان بەخوئىنى ھىچكەس ئالۋودەناكەن. ئەگەر خۆت بگەيەنیتە ئارامگای شىخ ئادى، ئىدى وا دەزانن بۆ بەخشىن ھاتوۋى و رىزت لىدەنئىن»

«زور سەيرە»

« زور سەير نىيە، زور مروقنەيە» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۹).

ميرئ ەەرەبان چەند بۆ پويرازى بەحس ل تايەتمەندى و باوھرى و پىرۆزىيىن دكەت، پويراز پتر ھەست ب دلگرانىي و شەرمەزارىي دكەت، ژبەركو ئەو ئىك ژ ئەۋى كۆمى بوويە، يىن بەروفاژيا سۈشتئ ئىزدىيان تومەت دايەنە پال ئەۋان، ئەو تومەت بخۆ كرىنە ھىجەت و كۆمكۆزىيا ب سەر ئەۋاندا ئىيانە. « تا مير لەۋ بارىەۋە قسەيدەرد، پويراز زياتر دلى دگوشراۋ ھەم دايدەگرت و دەچوۋەۋە نىۋ خوئى، ھەستى بەشەرمەزارىدەكرد و نەيدەتۋانى سەرى ھەلبرئ، ھەموو گيانى دەلەرزى» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۴). ئەو دىمەنىيىن كۆمكۆزىيى ژىيرا (پويراز)ى نە دچوون، دەمئ ل گەل كۆما سەربازىن رەقى و چەتەيان ب سەرئ ئىزدىياندا ئىنان، پشتى كوشتنئ سقكاتى ب لەشئ ئەۋان كرىۋو و ھافىتۋونە دناف رووبارىدا. «لە لايەك وئە و دىمەنى ئەو تەرمە روومەت و قوۋتانەي كە رووبارى دىجلە لەگەل خوئى دەيھىتان و رايدەمالىن و لەلايەكلى تر خوئى كەفاۋىي سەر ئاورپژگەكانى زاب بەبەرچاۋىدا تىدەپەرىن» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۵). پويرازى نەدقيا ئەو دىمەنىيىن كۆمكۆزىيا و دەردسەريىن ب چاقئ خو د شەراندا ديتىن ... بھىنە بىرا ئەۋى، ھەۋلدا ژىيرا خو بىتە، بەلئ نەدشيا، ب تايەت كۆمكۆزىيىن ئىزدىيان، ل سەر نەشيانا ژبىركنا ئەۋان دىمەنا، بۆ ميرى بەحس ل ھندەك دىمەنا دكەت

و دېئىت: « تو مىرى من، تو ئەو دارستانەى مرقۇتە بىنيوۋە كە لە دامىنەكانى چىايى ئەللاھوئەكەر و ھەر ئاۋا بەپىيۋە سەرما رەقىرەدبوۋنەۋە؟ تو، مىرى من ئەو سەدان منداللا و كچ و پىرەت بىنيون كە بەزەبرى خەنجەران كوشتبوۋيانن دۋاى رووتكردنۋەيان فرىپانداۋونە نىو دىجلە وفوراتەۋە؟ تو ئەو كچانەت بىنيون كە مرقۇ لەدېتتيان تىرنەدبوۋ كوشتبوۋيانن و خوئىيان كە بەسەر چەۋو مى داغدا ھاتوۋى لىۋارەكاندا دەرپزا؟ ... سەدان شاباز؟ ... ئەو بازە دېندانەى كە چرنوكيان لە چاۋان گىردەكرد و لەخوئىن تىر نەدبوۋن؟» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۷).

ياشار كەمال ئەو نامە ژى گەھاندەى كو خۇجھىن مىزۋپۇتامىيا (كوردستان) ئى كەسانىن ئاشتىخوازبوۋىنە، شەر بۇ نەھىلانا شەرى كىنە، بەلى ب ھاتنا مللەتتىن جوداجودا، ھەموو باشى، پاقژى و ھزرىن جوانىن ئەقى مللەتى ژ نافېرن، شەر و جەنگ د ئەقى ئاخىدا چاندن. « مەگەر كوشتنى مرقۇق ك بەماناى كوشتنى سەرجم مرقۇقايتى نىە؟ جواترىن بىرۋابوۋەرىك كە ئەم خاك و ئاۋە ھىنابىتتە ئاراوۋە بىرى شەركردن بوو دژى شەر، شەركردن دژى شەر و كوشتار بە بىكوشتنى مرقۇقايتى. سەدان و ھزران ساللا دانىشتوانى ئەم سەر زەمىنە لە ئاشتى و تەبىيدا دەرژىن. پاشان.. پاشان مىللەتى جىا جىا ھاتنە ئەم مىزۋپۇتامىيەۋە ھەموو باشى و پاكى و ھەموو ھزر و بىركردنەۋەيەكى جوانيان لە نىۋېرد و توۋى چەنگ و ناپاكىيان لەم خاكەدا چاند» (كەمال، ۲۰۰۸، ل ۴۱۱).

ژ ئەفان پەرگرافىن بورى دىاردېت ياشار كەمال باۋەرى و پىرۋىيىن ئىزدىيان ۋەكو مللەت داينە ناسكرن، ھەرۋەسا ئەو تومەتتىن بوۋىنە ئەگەر كۆمكۈژى ب سەردا ھاتىن و توندى و دژوارىا ئەۋان كۆمكۈژىا دايە پروونكرن. ياشار كەمال قىايە بەرقاژىا ئەۋان تومەتا پەسەند بكت يىن كو ل سەر بنەمايى ئەۋان كۆمكۈژى د دەرھەق ئىزدىياندا ھاتنە ئەنجامدان گوتىيە: كو ئىزدى مىللەتەكى ئاشتىخواز مرقۇقدوستن و د پىشۋازىكرنا مىقاننا مرقۇقاتىا خۇدا خودان زمانەكى تژى معرىفەتو شرىنن بۇ پەسەندبوۋنا گوتنا خو ژى چەند پەرەگراف ئىناینە، ھەرۋەسا دېئىت: سەرەپاى ئەۋان ھەموو كۆمكۈژى و دەرەدەسەرىيىن ب سەر ئىزدىياندا ھاتىن، بەلى ئەۋان مرقۇقايتى و جوامىرى لىۋوۋرىنا خۇ ژ دەستەدايە و دەست ب تولقەكرنى نەكرىيە. ھەر چەندە ل گورى ھەموو پىقەرەيىن جىنوسايدى، ئەۋاكو ژ ئالىي بەرامبەر ب سەرئ ئىزدىياندا ئىناى ژ كوشتن و سفكاتىپىكرن و تالانكرنا سەرۋمالى تەقسىر نەكرىيە، واتە ئەۋان ئىزدىيەك ل كىدەر دىتبا دكوشتن، ئەۋىن خۇ د قەشانتن ژى ژبەر كوشتنى رزگارنەدبوۋن، ئەگەر د كۆمكۈژىيەكىدا ئارمانجا خۇ ب دەستقە نە ئىنابا، دەست ب ھەقەيمانىي لگەل دەۋرەران دكرن كو ئىزدىيان تالان بكنە و بكوژن.

پۇمانا چىروكا گىزىتە ۲ (ئاۋخواردنەۋە مىروۋە) و كۆمكۈژىيىن ئىزدىيان.

ئەق نافونىشانى بەرگى دوۋەم ئاماژەيەكە بۇ ژيانەكا ئارام و بىدەنگ. « رووناكى بالى بەسەر ھەموو لايەك كىشاپوۋ، دەرپا ھىندە بىدەنگ بوو كە مىروۋە دەيتۋانى ئاۋ بخواتەۋە» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۲۴). ژيانكرن ب ژىيەكى كورت ل جھەكى ئارام و دوۋر ژ شەرى پەقى، باشترە ژ ژىيەكى دىژى وتژى گەف. « لەم دورگەيەدا ئەگەر پەنجا سالىش بژىت سەرو زىادە. مرقۇق لە جىاتى ئەۋەى سەدو پەنجال ساللا بەترس و دلەپاۋكى و ۋەكو ئاۋەران بژىت و ھەموو كەسىك بە چاۋى دوژمن سەىربكات» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۵۴). شەر مرقۇقبوۋنى ژ مرقۇقى دىستىت، لەۋما گەلەك تىشتى دوۋرى پرنسىپىن مرقۇقايتى ب سەرئ مروقان دھىن، مرن، دەرەدەسەرى،

كۆچكەن، بىرس و ترس، رەف و كۆمكۈزى، ياشار كەمال ل سەر زار ئىك ژ كاراكتەرا (ھوسمەن) دىيژت: « ئەو جەنگە چ بەلەيەكى بەسەر ئىمەدا ھىناۋە مروفوۋىنى لىسەندوۋىنەۋە، مروفوۋىنەۋە، شەرافەتەمان، ھەرچى ھەمانبۈۋە لىمانىسەندوۋە... دلىشى لە نىو سىنگدا نەھىشتوۋىن. ھىچ دلىكى بۇ نەھىشتوۋىنەتەۋە لەشۋىنى دلمان بەردىك ماۋەتەۋە. ئەۋىش بەردىك بەسەھۆلبۈ» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۵۶). ژبلى كو شەر دەرەسەرىيەكا گشتى و سەرتاسەرىيە بۇ مروفايەتەۋە، بەلى دناف ئەۋى دەرەسەرىيە گشتىدا، دەرەسەرىيە ئاراستەكرى و دەستىشانكرى ب سەر ئىزدىياندا ھاتىنە، ب بەھانەيا ھندى باۋەرىيە ئىزدىيان ژ ئىماندارىيە فالانە لەوما كوشتا ئەۋان نەگونەھ!

دەردى كۆمكۈزى ژ بىردانكا گەلەن بوۋىنە قوربان دەرناكەفت، بەلى نەھقىا ئەنجامدانا ئەۋى كۆمكۈزىا ب سەر ئىزدىياندا ھاتى، ھندە مەزن بوۋىە، ئىدى ژ سەرى ئەنجامدەرى ئەۋى ژى دەرناكەفت، ئەو دىمەنەن كۆمكۈزى و ئەو سىفكاتىكرىا ب لەشى كچەن بى گيان ھاتىيەكرى ل بەر چاقى دوۋبارە دىن. « ئەو ئىزدىيانەى كە قەلچۆكرابوۋن ئەو مەكانەى برابوۋن، مەمكى ئەو كچولانە كە ۋەكو مراۋى سەربراۋ لەنىو چوو مە داخوۋەكانى بىابان» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۵۶، ۹۹). د پۇمانىدا ديارە ھندى جەپەن ئىزدى لى دئاكنجىبوۋىنە دەستى نەفیانەن ئەۋان گەھشتەتە ھاتىنە قىكرى، ل دەفەرا جىزىرا بوتان ئىك ژئەۋان دەفەرايە كو تىدا كۆمكۈزىەكا ئىكجار مەزن ب سەردا ئىزدىياندا ھاتىيە، ب پەنگەكى ھەسابوۋىە ب تى ئەو پزگاربوۋىنە يىن كو بەرەف چىايى شىنگال چوۋىن، ل سەر زار ئىك ژ كاراكتەرىيە پۇمانى (جەمىل پزىشكى ئازەلا). دىيژت: «ھەموو ئىزدىيەكان قەلچۆكرىدەن. ئەۋانەى ماۋىشەن پەنايان بىرە بەر كىۋەكانى شىنگال. ئەۋانەى كە لەۋىۋە دىن باس لە كوشتارەك دەكەن باۋەرنەكرىت. ھەموۋانەى لەمندالى ھەوت سالەۋە بگرە تا پىرى ھەفتا سالە سەربىۋە» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۱۵۸). ھەروەسا (جەمىل پزىشكى ئازەلا). پزىسار ئىزدىيە دەفەراۋان، ژ كوچەرىن ئەۋى دەفەرى دكەت، كا چ ب سەرى خەلكى ئەۋان دەفەران ھاتىيە؟ بەرسقا ئەۋى دەن و دىيژن: « لىرەش كەسانىك زورىان كوشتى، ئىزدىيەكان، روۋبارى (روۋماس) چەندىن و چەندىن پۇژى لەسەر يەك خوۋىن بوۋ ئەۋانەى توانيان رابكەن رايانكرىدەن و چوۋنە سەر چىاكانى ئاگرى. زوربەشيان ئىمەى كۆچەرى بىرمانن بۇ ئىران» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۱۵۹). ھەر د رىكىدا (جەمىل پزىشكى) ل دەمى چوۋنا خۇ بۇۋان، دەنگى و نال نالەكى دىيەست، ئەو نالە نال دەنگى زارۋىكىن روس و پىخواس و بىسە، ئەو زارۋىك ھند بىسى ماينە ژبلى نالە نالى دەنگەك ژى دەرناكەفت، شىانا ئاخفتى نەمايە كو بىژن ئەم دىرسىنە، لەشى ئەۋان ب تى ھەستى و چىمى ماى، ئەو زارۋىك يىن ئەرمەنىا، كوردىن ئىزدى و موسلمان بوۋن، ئەۋبوۋن يىن كو دايك و بايىن ئەۋان ھاتىنە كوشتى ژ كۆمكۈزى دەربازبوۋىن كەس ل ئەۋان نابتە خودان، واتە بۇ مرنەكا ھىدى ھىدى و ل سەرخۇ ھىلاينە. « ھندىك دەنگى بىست دەتگوت نالە نالە. نالەى سەرى كە تا ئىستا گوىى لىنەبوۋوۋن. جەمىل بەدەۋرى دەرختەكاندا سوۋرايەۋە. مات و سەرسام ما: ژمارەيەك مىندالى چكۆلە، دە، يازدە، دوازە سالە، گوناي ھەموۋىان پىكداقوپاۋە، چاۋەكانيان لە قولدا چوۋبوۋن و پىستى جەستە بچكۆلەكانيان بەئىسقانەۋە نوۋسابوۋ، ... دەتگوت پارچەيەكى كۆنەيە. ... گەردەنيان بۇ لاي سوارەكە دىژبوۋەۋە، وىستيان قسەبەكەن، ھىچ كاميان نەيانتوانى. تەنھا دەنگىكى ۋە نالە و گرىەيان لىۋەھات... ئەمانە مىندالى ئەرمەنى و كورد و كوردە ئىزدىيەكانى بوۋن كە دايك و باۋىكان لەشەر لەدەست دابوۋن و ھىچ كەسيان نەبوۋ» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۱۸۴ - ۱۸۵).

ناقبرى قىايە بىرس و حالى ئەۋان زارۋىكان ب گەھىنە كاربەدەستىن كۆمەتە، گوتى: ئەگەر ئەم نەگەھىنى

دې ئۇ زارۇك مرن. بەلى ئۇۋى بەرسقەكا گەلەك سار و تژى كەربوكىن ژكاربەدەستىن حكومەتى ۋەرگرت، گوتنى بلا مرن. « تو دەزانى ئۇ مندالانەى كىن ملازم، ئۇۋان مروف نىن، رەۋى كوللەن، ئۇۋان مندالان، گورگن، ئۇۋان ئۇ ۋەلاتە مەزنەيان سووتاند، ۋىرانىان كىر، شاروچكە و دىھاتەكانىيا تالان كىر، مروفەكانىيان كوشت و دەستىرژىيان كىرە سەر كچۆلان ئۇۋان ئەرمەنىن، ئۇۋانە كوردن، ئۇۋانە ئىزدىن، ئۇۋانە كلدانىن، ئۇۋانە قەرەجن، ئۇۋان رۆل و زىنازادەى ھەفتا و دوو مللەتن. ھەر چوار كىتب كوشتنى ئۇۋانە پەۋاكردوۋ. تو ئۇۋان ناناسىت. باشتەر كە دەمرن، لەدەستى ئۇمانە، ئۇۋانە كوللانە، ئۇۋانە كەركەدەنە شىۋە ئامىزادانە، ئۇۋانە گورگە خوئىخۇرانە ئاسوۋدە دەبىن» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۱۸۷). واتە حكومەتى خرابكارىيىن ئۇۋان زارۇكا كرىنە بەھانە، لەوما پىئقەنەچوۋىنە و قىيىنە ژبى خودانى ھىدى و ل سەرخۆ گىانى خۆ ژ دەستبەدن، گەلو زاروكىن (۱۰ ھەتا ۱۲ سالى) شىانين ئۇۋان ھەتا چ پادەنە ھەتاكوب ئەقى رەنگى خرابكارىيا ئەنجام بەدن، د دەمەكىدا شىانا ئاخفتنى نىنە، بىژت ئەزى برسىمە، ژ ئالىەكى دىقە كەربوكىنا زىدە يا كاربەدەستىن حكومەتى بەرامبەر گەلىن نە تورك، ب تايىتە ئۇۋىن كو د ئالىي باۋەرياندا ژى لگەل نىن، دقېن توركىا ژ ئۇۋان مللەت و پىكھاتەيان بەھتە فالاكىرن، ھەموو بەھتەقركىرن، واتە ژبلى كو خەلك ئىكسەر ھاتىنە كۆمكۆركىرن، ژ برسا بى خودانىي ژى ھىدى ھىدى ژنافچوۋىنە. ئۇقە ژى بەندى دوۋى و سىيى ژ خالا سىيى يا ھىلكارىيا راستقەكرى يا پافائىل لىمكىن كو برىتە ژ (رېك و تەكنىكىن كۆمكۆركىن) نە ب خوقە دگرت.

پويزاز گەلەك پوۋدان و دژۋارىيىن شەرى دىتىنە وتشتەك ب سەرى نەھاتىيە، بەلى بەشدارىيا ئۇۋى د كۆمكۆركىيا ئىزدىياندا و ھىركىرن و بىرھىنانا ئۇۋى يا بەردەۋام د ئۇۋان كۆمكۆركىياندا ۋەلىكىرى ھەندە خۆ بکۆرت. « لەو ھەموو شەرانە بەشدارى كىردوۋە و ھىچى لىنەھاتوۋە، ئىستا بەو خەيالەى كە لەكوممكۆركىيا ئىزدىەكان بەشداربوۋە خەرىكە خۆ بەكوشتن دەدات». (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۲۴۳). د پەرەگرافەكىدا سەبارەت ھەمان بابەت (ژ بىرنەكرنا كۆمكۆركىيىن ئىزدىيان) دىارە كۆمەكا تراژىدىا د ئۇۋان كۆمكۆركىيادا دىتىە، بەلى تراژىدىا پتر ژ ھەر تشتەكى كارتىكىرن ل سەر كرى دەمى سقكاتى ب لەشى ئۇۋان كچىن ب دەستىن ئۇۋان ھاتىنە كوشتن ھاتىيەكرن كو سىنگى ئۇۋان (مەمك) ب شىران ژ بەدەنا وان ھاتىيە برىن و ھافىتىنە سەر خىزى چەما، ب ئەقان بىرھىنان و تراژىدىن د پۆمانىدا دەين پىشچاقى پويزازى، قەگىرانا ئەقى بوۋىەرئ مەزنىيا قەبارى كۆمكۆركىيى و دژۋارىيا كەربوكىنى نىشا دەدەت كو ئۇۋان كەربوكىن ب كوشتنى نەھاتىيە تىركىرن، لەوما بۆ دارىتتا كەربا خۆ سقكاتى ب لەشى قوربانىا ھاتىيەكرن. د پترىا ئاخفت و گوتنىن (پويزاز) ىدا ل گەل كەسىن بەرامبەر، ئەف كۆمكۆركىيا دەھانە بىرا ئۇۋى، ئەقەژى بەلگەيى نەھەقىا ئۇۋان كۆمكۆركىيايە، يىن وى و ھەقالىن خۆ ب سەر ئىزدىياندا ئىنانىن، پوشمانبوۋنا ئۇۋىيە ل سەر ئۇۋان كىريارن ئۇۋان تىدا بەشداربوۋى. « پويزاز بەقسەكانى ئۇۋان، كۆمەلكۆركىيا ئىزدىيەكانى ھاتبوۋەۋە بىر ... لە ھەموو دىمەنە تراژىدەكان زىاتر جوۋلە جوۋلى مەمكە برىا و خوئناۋىەكانى كچانى ئىزدى، كە لىدەكرانەۋە فرىدەكرانە سەر مى دەم چەمەكان ... پويزاز كاتىك كۆمەلكۆركىيا ئىزدىيەكانى باس دەكر، ئۇۋان ئۇۋەندە خەمگىن و نىگەرەن بوۋىو كە دەنگى لەدەنگى گىران دەچوۋ، ئەمەش نىشانەى ئۇۋە بوۋ كە ئۇۋان پىاۋە زۆر سەختى و ئازارى چەشتوۋە» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۲۶۲).

ياشار كەمال ھەرچار ب رپىا كاراكتەرەكى خۆ، دەربازى ناف ئىزدىيان دىت، كۆمكۆركىيا دەردەسەرىيىن ئۇۋان دەھىنە زمان. قىجارى ب رپىا (فەقى تەيران) ئۇۋى كو ل پى دەنگى بالندەكى ئەفسوناۋى دگەرىت. بابى (فەقى تەيران) دىژتت ھەرە ناف ئىزدىيان ل گەلىي لالش و سلاقىن من ل ئۇۋان بكە، ئۇۋان بالندەيان ب پىرۆز

دزانن و سەمبولا ئەۋان ژى تاۋوسە، پەنگە سەبارەت ئەۋ بالندە ئەفسوناۋى، يى تو لىدگەرى تشتەكى ب زانن، پشتى ۋەستىانەكا مەزن دەيتە ناف ئىزدىيان دگەتە لالشى، د ناف پەرستگەھىدا دگەرېت، ھىزا د ئەۋان نەخشە ونقىسىنېن ل سەر دىۋارېن پەرستگەھى ھەين دكەت. دېئىت: نېئىيەك يا د ئەۋان نقىسىنادا ھەي، فەرە پامانا ئەۋان ھاتبا زاننن ژبەرەبابەكى بۇ بەرەباكتى دى ھاتبانە گوتن و فەگوھاستن، يان كەسەك پەيدابا خواندبان (بېئىرە، كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۰۴ - ۴۰۵). فەقى تەيران ژى ئەۋان كۆمكۆزىيان فەدگېرت، يىن كۆل سەر بىنەمايى ئۆلى و كەلتوورى ب سەر ئەۋاندا ھاتىن، نافىرى ژبلى كۆ ئامازى د دەتە كۆمكۆزىيان ئىزدىيان د ھەمان دەمىدا دەتە دياركرن كۆ ئاغيان ژى بەھر د كۆمكۆزىيان ئىزدىياندا ھەبوۋىيە « ئاغاكان دىسان بەبىانوۋى ئايىنەۋە ئىزدىيەكان كۆمەلكۆز دەكرن و دىسان ژمارەيەكيان پەنایا دەبردەۋە بەر چىاكان. رىك لەۋكاتەي كە دوژمنەكانيان وایاندەزانى ئىدى رەگ و رىشەي ئىزدىيان وشك كىردوۋە، ژمارەيەكى زورى ئىزدى تازەنەفس لەلای شىنگالەۋە دەھاتنە گەلى لالش و خويان دەگەياندە مەزارى شىخ ئادى كورى موسافىر، ئەمىرانى عەرەب و بەگەكانى تورك و مىرە كوردە موسلمانەكان كە داينابوۋ ھەموۋىيان لەنچوۋون، سەريان سوۋرەدەما لەۋەي ئەۋ سەرسورمانەيان بېرەۋىتەۋە، دەستىان بە كوشتنى پىاوو ژن و زارۆكى ئىزدىيان دەكرەۋە» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۰۶). ھاتنا ئىزدىيان ژ شىنگالى بۇ گەلىي لالش پامان ئەۋە ئىزدىيان دەشتا شىخان ب ژمارەيەكا ئىكجار مەزن ھاتىنە ژناقېرن، د ھەمان دەمىدا دياردېت كۆ ئەۋ ئىزدىيان ژ شىنگالى ژى ھاتىنە لالشى تازە ژ كۆمكۆزىيەكى دەربازبوۋىنە و بھنا خۇ ھەلكىشاۋە.

(ياشار كەمال)ى درۆمانا خۇدا (فەقى تەيران) د دىرۆكا ئىزدىياندا ب كەسەكى شارەزا دايە دياركرن، كۆب رىيا شىخ ئولدارېن ئىزدىيان ل پەرستگەھى فېربوۋىيە، لەۋما د چەند پەرەگرافەكىن پۆمانىدا دەربارى ناسكرنا خۇ بۇ ئەۋان دېئىت: « ئىزدىيەكان كورد بوون. بەكوردىيىكى زور دەۋلەمەند و پاراۋە دەۋان، لاۋك و داستانى زۆر لەمەزپوتامىا سەبارەت بەكۆمەلكۆزى ئىزدىيان دەگوتران و دەبىستىران، كەسائىك كەئەۋ لاۋك و داستان و بەسەرھاتەيان دەبىست، نەياندەتۋانى باۋەربكەن و خەم و ئازارېكى زۆر دايدەگرتن، سەير لەۋەدا بوو مىر و بەگ و ئاغاكانى كورد خۇيان لەزۆر لەۋ كوشتاراندە بەشداربوۋون جگە لەۋە فەقى تەيران لەلالش پەي بەراستىك بىرد ئىزدىيەكان بەسەدان سالا بوو بەھۇيان بەئىھۇ لەنئىدەبردان» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۰۶). ئەۋ كۆمكۆزىيان ب سەر ئىزدىياندا ھاتىن، ئەگەر و كەسېن باۋەرى ب ئەۋان ئەگەرەن ھەي ھەبوۋون، بەلى ئەۋا كۆ بۇ ياشار كەمال سەير و سەمەر جەئى حېبەتېئ ئەۋەبوۋ، ل سەر زارې فەقى تەيران دايە فەگىران ئەۋە كۆمىر، بەگ و ئاغيان كورد ئەۋان كۆمكۆزىيان ئىزدىياندا بەشداربوۋىنە. ھەروەسا ياشار كەمال تەكەزى ل ئاشتىخۋازى و ئارامى و مۇقايەتيا گەلى مىزوپوتامىا كرىيە، بى ئاگەھيا ئەۋان ژھەبوۋون و پامانا شەرى دياردكەت و دېئىت: « لەسەردەمانى كوند، مۇقايەكانى نىشتەجىن مەزپوتامىا ماناى جەنگيان نەدەزانى، پاشان حوكمپرانى شارەكان و دەۋلەت و خەلكانى ۋلاتانى دىكە گويان لەژيانى بەختەۋەرەنەي دانىشتۋانى ئەۋ دەقەرە بوو كەلەھەموۋىيانى خوياندا جەنگيان نەبىنىۋو، پەلامارى مەزپوتامىيان دا و داريان بەسەر بەردو سەريان بەسەر تەنەۋە نەھىشت» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۰۶). واتە مللەتېن مىزوپوتامىا مللەتېن ئاشتىخۋازبوۋىنە و ئىزدى ژ ئەۋان مللەتا بوۋىنە يىن ئاشتىخۋاز، تەماكارى حوكمپرانىن دەۋلەت و خەلكى ۋەلاتېن جودا ب سەر ئەقى مللەتيدا گرتىيە و بەر ل سەر بەرى نەھىلايە، ب ئەۋان كۆمكۆزىيان ب ئەگەر بى ئەگەر ب سەردا ئەۋاندا دەھىنان ژيانا لىكرىيە دوزەخ، نقىسەر د پەرەگرافەكىدا حېبەتيا ئەۋان كەسېن جىنۆسايدى ب سەر ئىزدىياندا دئىنان، سەبارەت

خۇراگىيا ئەۋان ل بەرامبەر جىنوسايدىن ب سەدېن سالانە ب سەر دا دەين دەتە دياركرن، كو دسەر ھندىرا ژى رىزگرتن و فيان مروفانیا خۇ بۇ كەسىن بەرامبەر ژ دەست نەدايە. « ئەۋانەي كە ئىزدىيەكان دەكۈشت، لەدىلى خۇياندا زۆر سەرسام دەبوون بەۋ ھەموو خۇراگىرى و رىزگرتەيان لە مرووف و لەدەستەنەدانى مروفايەتيەكەيان، بەلام لەگەلا ئەۋەشدا، دەستيان لەكۈمەلكۋىي ئەۋان ھەلنەدەگرت» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۰۶).

ل سەر بىنەمايى ئەۋان تۈمەتېن ددانە پال ئىزدىيان ھندى دەستى گروپى ئەنجامدەرى جىنوسايدى دچوو، ئىزدى دكۈشتى و ستەمەكا مەزن ل ئەۋان دكرن، دگەھتە پادىيەكى ھوسا ھىزىبەكەن كەس ژ ئىزدىيان نەھىلايە، ھەروەكو دھندەك پەرگرافىن پۇمانىدا دياردەت، بەلى پىشتى چەند سالەكا ديسان ئىزدى زقىرنە سەر كوك و كار و ژيانا خۇ، جارەكە دى گەلىي لالش ژ ئىزدىيان تىزى بوويە. « ئەۋ ئىزدىيانە رازو نەپنى زورىيان ھەبوون، ئەۋان تۆمەتى پەرسىتى شەيتان و تاووس و خۇريان دەدرايە پال و بەۋ تۈمەتە ستەمىكى زورىيانە دەھەق دەكرن. دەيانكۈشتى ز پىياناۋبوو ھەموويان لەنىو بردوون، بەلام دواي چەند سالىك دەيانبىنى ئىزدىيەكان كە پەنایان بردبوو بەر چىكان، دھاتنەۋە خوار و گەلى لالشان پىر دەكردەۋە» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۰۵). ئەف پەرگراف پەسەندبوونا بەروفاژيا ئەۋى ھىزىيە كو گەل و مللەت ب جىنوسايدى قىر و بىنېرېن كورد ب گىشتى و ئىزدى ب تاييەتى مەزىتىن بەلگەيى ئەف گوتىيە كو پىشتى ئەفان ھەموو كۆمكۋىا مللەتەكى زىندىيە و ژناف نەچۈويە.

ياشار كەمال ئامازە نەدايە ھندى كو ب تىنى مرووف د جەنگىدا دھىتە ژنافېرن كۆمكۋىاكرن، بەلكو گىانەۋەر، ژىنگە و ئاف ژى دىنە قوربانى و بەھرا خۇ ژ ئەۋى كۆمكۋىي وەردگرن «دەزانم ھەنگ چۆنە كورم. خۇ تەنى ھەر مروفەكان نىن كۆمەلكۋ دەكرىن، بەلكو ھەموو بوونەۋەرەكان لەئەسپ بگرە تا زىندەۋەرەكان، گزۇگىاكان، ھەروا ئاۋىش دەكوژىن» (كەمال، ۲۰۱۲، ل ۴۵۱).

ئەنجام:

۱- ئەدەبىيات ب ھەردو چقىن خۇفە (زارەكى و نقىسكى) ب تاييەت پۇمان دىتە بىتە بەلگەيەك ل سەر ئەۋان دەردەسەرىيىن مللەت تىدا دەربازبووين، ب تاييەت ئەگەر پۇمان ژ كەتوار زاردەقى ھاتبەتە ۋەرگرتن و نقىسەر دىدەفانى بەشەكى مەزنى ئەۋان روودانا بت.

۲- ياشار كەمال دەنگىيەكى پۇمانقىسە. ژبەركو نافرې ئەۋ ھەز و فيانا ل سەر فولكلورى ب گىشتى و دەنگىيىي و گوتنا سترانى ب تاييەتى ھەي، ھەموو ئىخسىتە پۇمانى، ھەزا ئەۋى بۇ دەنگىيىي ل ئەۋى پادەيە كو شىانېن خۇ يىن پۇمانقىسنى ل ئاستى ھونەريا دەنگىيىژان نەبىنت.

۳- نقىسەرى د پۇمانا خۇدا ب تىر و تەسەلى دەربارەي ھىز و كەلتوور، باۋەرى، فولكلور، چاۋانیا ژيانكرن و دابونەرىتېن كوردان بەھسكىنە.

۴- د پۇمانىدا بەھس ل دەردەسەرى كۆمكۋىي ئەۋان ھەموو پىكاتەيىن نە تورك دكەت يىن د چارچوقى دەۋلەتا توركىدا دژىن (يونان، ئەرمەن، لاس، چەركەس، كورد ب ئىزدى و موسلمانقە). بەلى ب پەنگەكى ھوور بەھسى دەردەسەرى و ئەگەر و بەھانەيىن ئەۋان كۆمكۋىيان دكەت يىن ب سەرى ئىزدىيان ھاتىن.

۵- پۇمانا چىروكا گىرەتە ب ھەردو بەرگىن خۇفە ب بەلگەيەكە ل سەر ئەۋان كۆمكۋىي ئىزدىيان دھىتە ھەژماتىن يىن د درىژيا دىرۋكىدا ب سەر ئەۋاندا ھاتىن.

۶- نقيسەرى د فەگىرانا روودان و سەرھاتىن پۇمانىدا، پالېشتى ل سەر بىردانكا خەلكى و ئەو دەردەسەرىن ب سەرئ ئەوان ھاتىن يان نقيسەرى ب چاقى خۇ دىتىن و د گەلدا ژىاي دكەت، ئەفەژى پەسەندوبون بەلگەيەكا فەبرە ل سەر راستيا ئەوان روودانن د پۇمانىدا ھاتىنە گوتن و فەگىران .

۸- ئىزدى نە ب ئەگەرئ شەركىن لگەل ھىزەكا بەرامبەر تووشى كۆمكۇژيا بووينە، بەلكو ل سەر بنەمايەكى ئۆلى و كەلتوورى ژ ئالىي ھىز و كەسىن جودا ب مەرما نەھىلانا ئەوان ب سەردا ھاتىەگرتن، سەر ومالى ئەوان ژنەفەرىنە.

۹- ياشار كەمال ب فەگىرانا باۋەرى و نەرىت و سۇشتى ئىزدىيان، قىايە بەروفاژيا ئەوان تومەت و بەھانەيىن كو ئىزدى پى دەھاننە تومەتباركىن و كۆمكۇژكرن بۇ ئەنجامدەرىن كۆمكۇژيىن ئەوان پەسەند بكەت.

۱۰- د پۇمانىدا نقيسەرى ھىز و خوراگىيا ئىزدىيان دايە دياركىن كو سەرەراي ئەوان دەردەسەرى و كۆمكۇژيان، ھىشتا گىيانى لىيورينى و مۇقايەتيا خۇ ژ دەست نەدايە.

چاڭكانى. پەرتووك. ب كوردى.

- ۱- ئوردىخاننى جەلىل(۱۹۷۷) سترانن زارگوتنا كوردايە تاريقيى، ھىئاۋيانەتە سەر رىنۇسى كوردى ئەمرۆ و فەرھەنگىيان بۇ كرووۋە:شوكور مستەفا و ئەنور قادىر، لە چاپكراۋەكانى كۆرى زانىارى كورد، بەغدا .
- ۲- بنىامىن نوبىرگەر (۲۰۱۷). جىنۇسايد «كومەلكۇژى لە خاكى ھەزارگىردا رواندا لە ۱۹۹۴» ۋەگىران لە ئىنگلىزىيەۋە: مەھاباد قەرەداغى، چاپى يەكەم، لەبلاۋكراۋەكانى زانكويى ئەربىلى نۆۋدەۋلەتى، ھەولپىر.
- ۳- خىرى شىنگالى (۲۰۱۱) ل چىايى شىنگال قەبقەبا كەۋى نىرە بەرگى ۱ - ۲ چاپا ئىكى، ژوەشانىن ئەنستىتۇيا كەلەپورى كوردى، سلىمانى.
- ۴- سەيد خىدە (۲۰۱۵). سىاسەتە دەۋلەتە عوسمانى بەرامبەر كوردن ئىزدى د سەدى نوزدى زانىى.
- ۵- سىروان رەھىم (۲۰۲۱). ياشار كەمال .. سترابىژى رووناكى ۱۹۲۳ - ۲۰۱۵، چاپى يەكەم، (بەلگە فىلمى ياشار كەمال سترابىژى رووناكى) تۆرى مىدىيى روودا، ھەولپىر.
- ۷- صلاح ھەرورى (۲۰۰۴). چەند بابەتتىن دىرۆكى د سترانا دىرۆكى يا كوردى دا، ژ ۋەشانىن ئىنستىتوتى كەلەپورى كورد ژمارە (۱۴) چاپا ئىكى، سلىمانى.
- ۷- عەلئەددىن سەجىجادى(۱۳۹۵). شورەشەكانى كورد و كورد كومارى عىراق، بەلاۋكردنەۋە كوردستان، سىندج: كوردستان.
- ۸- مونزور چەم (۲۰۱۳). ئەمە لە دەرسىم پووى دا « لە دەمى قوربانىيەكانەۋە» ۋەگىرانى ئەحمەد مەمەد ئىسماعىل، چاپى يەكەم، خانى موكريانى بۇ چاپ و بەلاۋكردنەۋە.
- ۹- كەمال كارا ئۇغلو(۲۰۱۳). كورتە مېژوۋىەكى رۇمانى توركى، ۱۸۷۲ - ۱۹۸۹، ۋەگىرانى، ھەمە كەرىم عارف، چاپى يەكەم.
- ۱۰- مارف عومەر گول (۲۰۰۷). جىنۇسايدى گەلى كورد لە بەر رۇشنايى ياساى نۆۋدەۋلەتاند، چاپى چوارەم، دەزگاي چاپ و بلاۋكردنەۋە ئاراس.
- ۱۱- مارف خەزەندەر، (۲۰۱۰) مېژوۋى ئەدەبى كوردى، (بەرگى يەكەم) چاپى دوۋەم، دەزگاي چاپ و بەلاۋكردنەۋى ئاراس، ھەولپىر.
- ۱۲- نازم ھىكمت، يەشار كەمال و عەزىز نەسىن (۲۰۱۰) نووسەرانى بوپىر، ۋەگىرانى، شوكور مستەفا، چاپى

يەكەم، دەزگای چاپ و بەلاوکردنەۋەى ئاراس.

۱۳- يایر ئاورۆن (۲۰۱۸). جینۆساید كۆمەلکۆژى ئەرمەنەکان لە یادکراو و نكۆلێلێکراو، وەرگیران لە ئینگلیزیەۋە: مەهاباد قەرەداغى، چاپى يەكەم، لەبلاوکرارهکانى زانکویى ئەریلی نیۆدەۋەلى، هەولێر.

۱۴- ۋەلات تەۋفيق (۲۰۲۰) دیرسم و کۆمکۆژييا دیرسم د یاداشتنامەيێن سەربازەكى تورکدا ۱۹۳۷- ۱۹۳۸، ژ ۋەشانێن نافەندا خانى يا رەۋشەنبیری و راگەھاندنێ.

۱۵- يەشار کەمال سەبارەت بە خوى دەۋيت، (۲۰۱۵). هەڤه‌يڤين لەگەل ئالان باسکۆي، وەرگیرا لە تورکيەۋە، بەکر شوانى، لە بلاوکرارهکانى نۆزدەهەمىن فيستفالى گەلاوێژ.

۱۶- يشار کەمال (۲۰۰۸) رۆمانا چيروکا گزيرته بەرگى ئيکى (بروانه فورات خويناوويه) وەرگیران: ريباز مستەفا
۱۷- يشار کەمال (۲۰۱۲) رۆمانا چيروکا گزيرته بەرگى دوو (ئاوخواردنەۋەى مېروولە). وەرگیران: ريباز مستەفا،
دەزگای توڤڤينەۋە و بەلاوکردنەۋەى موکریانى.

ب عەرەبى:

۱۸- ابراهيم محمود (۲۰۱۹). الف قطرة دم و قطرة « دراسة في الإبادة الجماعية، الطبعة الاولى، من منشورات مركز دراسات الإبادة الجماعية، جامعة دهوك.

۱۹- ابراهيم محمود (۲۰۲۱). الزعيم الكردي عليكي بطي، الطبعة الاولى، الجز الثاني، دار الزمان.

۲۰- باسل نيكتن (۲۰۱۲). الكرد، دراسة سوسيولوجية و تاريخية، تقديم: لويس ماسينيون، نقله من الفرنسية و علق عليه: دنوري طالباني، الطبعة السادسة المنقحة، من منشورات الاكاديمية الكردية، اربيل.

۲۱- جون دوكر (۲۰۱۸). اصول العنف ، ترجمة علي مزهر، مراجعة حسين ناظم، الطبعة الاولى، من اصدارات جامعة الكوفة، لبنان.

۲۲- جياراد جالديان، (۲۰۰۷) الماساه الكورديه، ترجمه الى العربية، عبدالسلام النقشبندى، دار ئاراس للطباعة و النشر، اربيل.

۲۳- حاجي جندى، (۲۰۱۶) الصرخة ترجمة عن الروسية، د. إسماعيل محمد حصار، دار سطور للنشر و التوزيع.

۲۴- داود مراد ختاري (۲۰۱۰). الحملات و الفتاوي علي الكرد اليزيديين في العهد العثماني، الطبعة الاولى، دارسبريز للطباعة و النشر.

۲۵- صديق الديمولوجي (۲۰۱۰). اليزدية.

۲۶- علي الجزيري (۲۰۱۹) الكرد اليزديون، من مطبوعات الاكاديمية الكوردية، العدد (۳۹۱).

۲۷- القاضي قاسم شيخ ئوسمان و و المحامي بكر حمة صديق (۲۰۱۹). حملة ابادة اليزديين.

۲۸- قادر سليم شمو و عدنان زيان (۲۰۰۹). ماساة اليزدين.

گوفار:

۲۹- ئەحمەد محمەد ئىسماعيل (۲۰۱۶). يشار کەمال لە ۋەرگایانەى دا مێژوو لێ نەداون، گوفارا رامان. ژمارە (۲۲۴). مانگانەى کى رۆشنیری گشتییه.

۳۰- اسماعيل ابراهيم بادى (۱۹۸۵) رومان نفیس .. يەشار کەمال، گوفارا بەیان. ژمارە (۱۰۷). دەزگای رۆشنیری و بەلاوکردنەۋەى کوردی.

۳۱- بێژان ماتوور (۲۰۰۹). هەلبژادنى زمان لای يەشار کەمال، لە تورکیەۋە: بەکر شوانى، گوفارى نەۋشەفەق.

ژماره(٦٤).

٣٢- فەریدون سامان (٢٠١٧). کۆمکۆژی ئێزدییەکان و کەوتنی شنگال ، گۆفاری زانکۆی گەرمیان .Conference Paper

٣٣- د. کەمال مەعرووف (١٩٩٧). یەشار کەمال خەلاتی (ستێگ داگرمان) ی سۆیدی پێ بەخشر، گۆفاری رامان. ژماره(١٦). مانگانهیهکی رۆشنیری گشتیه. دهزگای گولان دهري دهکات.

٣٤- هوشهنگ تاجر (٢٠٠٩). یاشار کەمال ل دۆر پرسا کوردان دپه‌یشت، گۆفارا مه‌تین ژماره (١٨٣) گۆفاره‌کا رامیار ره‌وشه‌نبیری گشتی سه‌ربه‌خویه.

٣٥- یاشار کەمال (٢٠٠٧). وه‌گیرانی، سابەر عەزیز زه‌نگه‌نه، گۆفاری خازر. ژماره(١٨). گۆفاریکی رۆشنیری وه‌رزی گشتیه، سه‌نته‌ری رۆشه‌نبیری به‌رده‌ره‌ش ده‌ریده‌کات.

ب عه‌ره‌بی

٣٦- هند فائز ال مجید (٢٠٢١). الإبادة والصدمة في المأساة الإغريقية القديمة مسرحيات یورییدیسی أمودجا- جامعة دهوك، المجلد: ٤٢ ، العدد: ١ (العلوم الانسانية والاجتماعية) ص ٢٣٢ - ٢٤٨ ٢٠٢١ (عدد خاص) - المؤتمر العلمي الدولي الثاني حول الإبادة الجماعية/ مركز دراسات الإبادة الجماعية، جامعة دهوك ٢٧- ٢٨ كانون الثاني ٢٠٢١.

٣٧- نادية غضبان محمد (٢٠٢١). المجرم والضحية والفعل الإبادي في الرواية العربية رواية الحرب الأهلية ألتودج مجلة جامعة دهوك، المجلد: ٤٢ ، العدد: ١ (العلوم الانسانية والاجتماعية) ص ٢٣٢ - ٢٤٨ ٢٠٢١ (عدد خاص) - المؤتمر العلمي الدولي الثاني حول الإبادة الجماعية/ مركز دراسات الإبادة الجماعية، جامعة دهوك ٢٧- ٢٨ كانون الثاني ٢٠٢١.

- نامین ئەکادمی.

٣٨- ئومید محمد گاهر (٢٠١٥) جینۆساید کرنا کوردان و کاریگه‌ریین وئ ل سه‌ر پێکفه‌ژیا نا ئاشتیانه ل عێراق « ده‌هه‌را بارزن وه‌کو نمونه‌» نامه‌یه‌که هاتییه پێشکیشکر بۆ جقاتا فاکولتیا یاسا و زانستین رامیاری وه‌کو پشکه‌ک ژ پێدییین ب ده‌ستفه‌ئینانا پلا ماسته‌رێ د خاندنێن ئاشتی و چاره‌سه‌ر کرنا ململانی، زانکۆیا ده‌وک. ٣٩- نه‌زاد پیر موس (٢٠١٥). ناسناما کوردی یا نه‌ته‌وه‌ی د رۆمانا (چیرۆکا گزیرته‌ی) یا (یاشار کەمال)یدا، نامه ماتسه‌ر، بۆ فه‌کولتیا زانستین مرقفایه‌تی - سکۆلا ئادابی - زانکۆیا ده‌وک هاتییه پێشکیشکر.

- وێب سایت.

https://areq.net/list - ٤٠

https://ar.wikipedia.org/wiki-٤١

- په‌راویز و زانیاری.

١- دیمۆساید چه‌مکیکه هه‌موو چه‌مکه‌کانی جینۆساید، پولیتیساید، کومه‌لکوژی و کاری تیرورسی ده‌وله‌تی ده‌گریته‌وه. بنیره: بنیامین نیویرگه‌ر: جینۆساید کومه‌لکوژی له‌ خاکی هه‌زارگردا دا رواندا له‌ ١٩٩٤، ل ١٠. ٢- ئەو رومانین به‌حس ل کۆمکۆزیا دکهن، رۆمانا البيت الآمن (The Safe House) رومانا نفیسه‌رێ ئوسترالی (جون کلیری) ه، ل سالا ١٩٧٥ هاتییه به‌لاقکر. الصبی فی البیجامه‌ المخککه (The Boy in the Striped Pyjamas)

رۆمانەكە ژ نقيسنا رۆمانقيسى ئىرلەندى (جون بوين) يە ل سالا ۲۰۰۶ ھاتىە بەلاڧكرن. سارقە الكتاب (The Book Thief) رومانان نقيسەرئ ئوستالى (ماركوس زوساك) ە بۇ جارا ئىكى ل سالا ۲۰۰۵ ھاتىە بەلاڧكرن، ئەقئ رۆمانى ژمارەيەكا خەلاتا ب دەستقە ئىنا و بۇ ۶۳ زمانا ھاتىە ۱۶ مليون كوپيا كاغەزيا ژئ ھاتىنە فروتن و ل سالا ۲۰۱۳ ئ بوويە فلم. بئىرە: <https://areq.net/list>. Franz Wefel, Die vierzig Tage des Musa Dach. S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main ۱۹۹۷. چل رۆژىن چيايى داغ رومانەكە دىروكيە يا نقيسەرئ نەمساۋى (فرانز وىفل) ئەف رۆمانە ل چريا دوۋى يا سالا ۱۹۳۳ ئ ھاتىە بەلاڧكرن و تىدا بەحس ل كومكۆژىن ئەرمەنيا و خۇراگريىن ئەوان ل چيايى داغ دكەت. https://de.wikipedia.org/wiki/Die_vierzig_Tage_des_Musa_Dagh

۳- شەرئ توركيە و فەرەنسا يى كو ب ھەوا قىليقيا ژى دەيتە ناسكرن ب فەرەنسى دىژنى La campagne de Cilicie) ب توركى (Güney Cephesi) شەرئ سەبەخوبونى ل توركيە كوما ھەڧركيا بوو سوپايى فەرەنسى و فەيلەقا فەرەنسى يا ژ ئەرمەنيا پىك دەت لگەل حكومەتا توركيە يا دەمكى (ھىژىن نشتمانى يىن توركى) دماۋى نافبەينا ھەيڧا گولانا ۱۹۲۰ ھەتا چيا ئىكى ۱۹۲۱ واتە ل دوماھيا شەرئ ئىكى يى جىھانى. بئىرە <https://ar.wikipedia.org/wiki>

۴- ڧىجائى بەرئ خودانە كوچنىنى عەرەب ئىك كەسى ساغ دناڧ واندا نەھىلان تالانى وان برن و تشتى كو ب گەردەنا ژنافە كا چ د سنوقىن واندا ژ ھەموو برن لى ب ھاتنا ھاريكاري بۇ عەرەبان شەرەكى دن دناڧ بەران كوما سەربازىن رەقى و چەتەين ئەوان و عەرەبادا پەيداۋو پويرازى برىنداردبىت ل سەر پشتا ھەسپى خۇ ب بى ھوشى دگەھتە كونەئ مەرە عەرەبەكى كو ل نىزىكى لالشى يى نىشتەجىيە. و كەسىن كو ب دىف وى كەفتىن كو تولا خۇ ژىڧەكەن ژ ميرئ عەرەب دخوازن پويراز پادەستى ئەوان بكەن ھەر چەندە دزانن مير رشادەست ناكەت و داخوازا لىبورىنى ژ ميرئ عەرەب دكەن كو داخوازا پادەستكرنا وى كرى لى تا داۋيا رۆمانى ئەو عەرەب ژى ھەر يى ب دىفە بۇ ھندئ تولا خۇ ژىڧەكەن. بئىرە: بروانە فورات خويئاويە ل ۴۰۳ - ۴۰۴.

۵- د رىيا ئوسو دەنگىبىژى د ۴۹ لاپەراند (۳۹۸ - ۴۴۶) بەحس ل چىروك و ئەفسانەيا فەقى تەيران گەريانا وى ل ئەۋى بالندى ئەفسوناۋى دكەت و تىدا رولى دەنگىبىژى و موزىك و ئەفسانەيا كوردى بلند دكەت كو فەقى تەيران د لىدانا بلوورىداكەسەكى ئەفسوناۋى بوويە كەسى نەدشيا دەستى وى بگرت ژ خو د سترانگوتىدا ھند زەنگىن بوو ججاران ستران يان لاۋەكەك دووجارا نەگوتىيە ئىجى ئەئ تەيران گوتىن بوونە سترانن فولكلورى دناڧ خەلكىدا بەبەلاڧوون دماۋەيەكى كىمدا ل سەرتاسەر مىزۇپوتاميا ل بازار و دئاھەنگ و ھەلكەفتىن جودادا سترانن وى دەھانە گوتن ل دوماھىك پەرگراف دەربرائى يشار كەمال فەقى تەيران دىژت: « لەو كاتەى دونيا دورستكراۋە تا ئىستا تەنھا دوو كەس زمانى بالندەكانيان زانيۋە، يەكەميان سلىمان و دوۋەميان فەقى تەيران . بئىرە رۆمانا چىرۆكە گزىرتە بەگى دوۋى (ئاوخواردنەۋەى مىروولە) ل ۳۹۸ - ۴۴۶.

موضوع الابداء في الادب اباداء اليزيديين رواية قصة الجزيرة (يشار كمال) انموذجا الملخص

الادب الشفاهي والادب المكتوب لا ياخذان مواضعهما من الظواهر الاجتماعية وحب القلوب والتصوف الجانب الروحي فقط اينما يستمدان من ماساة حياة الشعوب ايضا التي اصبحت جزءا مندمجا في ذاكرتها، ولكي لاتنسى الشعوب ماضيها وحافظت على هذه الماساي في ذاكرتها الجماعية عن طريق الادب الشفاهي، انتقلت المواضيع نفسها الى الادب المكتوب (الكلاسيكي) ومنها الى نطاق الادب الجديد، ضمنا : الرواية هذه التي في الواجهة عبرة توثيق هذه الماساي و نقلها، بناء عليه، تم اختيار الجزئين: الاول والثاني من رباعية قصه الجزيرة للروائي يشار كمال لان الكاتب اعتمد في قيمة بناء روايته على شئين رئيسيين، كون الكاتب اعتمد في بناء روايته على شئين اساسين و هما : الاول الادبي الشفاهي لاقوام الاناضول عامة والكورد خاصة. الثاني نقل الماساي التي تعرضت الشعوب الانادول و من بينها اليزيديون حصراً، سرد يشار كمال تلك الاحداث عبرة سماعه لها. وهذا البحث يعتمد في تطبيقه على مخطط ملكن التمهيدي لتحليل قضايا ذات صلة محورية بالاباءة كمفهوم موثق وفي الوقت نفسه حاولنا، وفي اطار المنهج الموسوم، خاصة النقطة الثاني والثالث (الشروط المؤدية للاباءة و طرق و تقنيات الاباءة) و من خلاهما ان ثبت للاباءة اليزيديين في الجزء الاول والثاني في الرواية سالفه الذكر. الكلمات الرئيسية: الجينوسايد، الادب، الرواية، اباداء اليزيديين.

Genocide in Literature

Yazid Mass Killings in Yashar Kamal's Gizirta (Island) as a Sample

Abstract

Not only does written and oral literature derive the gist of its content from societal phenomena, love, and spirituality, it is also based on the oppression and sufferance of people which have become part of their memory. For people not to forget their sufferings and persecution they were subject to, they resorted to oral literature for keeping memory of their sufferings. This is also seen in the written literature, and then in the modern literature. Novels have become the key source of documenting and imparting the sufferings and persecution of peoples. This study is drawn upon the first and second volume of Kamal's 'A Story of an Island' because the author, in the very content of his novel, focused on the two aspects: first oral literature of Anatolia people in general and that of Kurds in particular whilst secondly stressing the persecution of people in general but that of Yazidies specifically, which is deeply rooted in the memory of people and has been conveyed to him. In this study, the analytical approach of Raphael Lemkin regarding genocide issues as an accredited concept has been adopted and meanwhile attempts have been made according to the same approach, namely point 1&2 which includes reasons behind the commitment of genocide, pretexts of mass killing, and means of doing so, to showcase and prove the commitment of genocide against Yazidies as per the volume 1&2 of this novel.

Key words: Genocide literature, novel, , The Yazidies genocide